https://doi.org/10.24271/garmian.75 http://garmian.edu.krd

ئێمە و ئەنفال

رەخنەگرتن لە هەڵە بەكارهێنانی چەمك و دۆسیەی ئەنفال لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوەی كەلتووری جینۆسایدی گەلی كورد (لێكۆڵینەوەیەكی ڕەخنەییی شیكاری)

پ.ی .مەهدی فاتیح عومەر
زانكۆی چەرموو، كۆلێجی پەروەردە و زانستە سروشتییەكان، بەشی زمانی كوردی

پێشەكی:

ئەم باسە، لە ژێر ناونیشانی (ئێمە و ئەنفال- ڕەخنەگرتن لە هەڵە بەكارهێنانی چەمك و دۆسیەی ئەنفال لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوەی كەلتووری جینۆسایدی گەلی كورد)، لێكۆڵینەوەیەكی ڕەخنەییە دەربارەی كاركردن و تێڕوانینی ئێمەی كورد بۆ ئەنفال وەك تراژیدیایەك كە بەشێكە لە مێژوومان، ئەوەی لەم باسەدا ویستوومانە كاری لە سەر بكەین، هەوڵێكە بۆ شیكردنەوەی ئەو جۆرە بەكارهێنانانەی ئەنفال وەك چەمك و وەك دۆسیە لە لایەن كورد خۆیەوە لە ئاستی جیاجیا و بۆ ئامانجی جۆراوجۆر. لەم لێكۆڵینەوەیەدا لە خوێندنەوەیەكی شیكارییانەدا هەوڵ دەدەین، لایەنە نێگەتیڤییەكانی پێوەندییەكانی تا ئێستای ئێمە و ئەنفال بخەینە بەر باس و گفتوگۆ، ئەویش بە زۆری ئامانج لێی ڕووبەڕووبوونەوەی كەلتووری جینۆسایدی گەلی كوردە .

بابەتی پێویستی و گرینگیی قسەكردن و توێژینەوە و وردبوونەوە لە كارەساتی ئەنفال و تەواوی ڕەهەندە جوداجوداكانی وەك ڕاستییەك لە ڕاستییە بەڵگەنەویستەكان لە پانتاییی ڕۆشنبیریی و سیاسی و ڕاگەیاندن و ئەكادیمیی ئێمەدا، ڕەنگە زیادەڕەوی نەبێت گەر بڵێین، پێویست دەكات بۆ هەتاهەتایە شوێنی پرسیار و مشتومڕ نەبێ، ئەویش بەو مانایەی زەحمەتە لەنێو مەنزڵی ڕۆشنبیرییەكی تەندروستدا بابەتێكی وەها هەرگیز پێگەیەكی پەراوێزی و لەیادكراو لە نێو ڕووبەری مەعریفی و ئەكادیمیدا بەخۆوە ببینێت. بابەتی قسەكردن و ئاخفتن لە سەر تراژیدیای ئەنفال و هەڵبژاردنی وەك كەرەستەیەك بۆ بیركردنەوە و لێخووردبوونەوە و بەخۆداچوونەوە، بێ گومان لەوێشەوە و هەر لەو دەللاقەیەوە ڕوانین بۆ ئاسۆكان و داهاتووی ژیانمان. هەڵبژاردنی بابەتی كارەساتی ئەنفال بۆ قسەكردن و بیركردنەوە كەرەستە و میتۆدی جوداجودا دەخوازێ و گرتنەبەری ڕێگای هەمەجۆری دەوێت بۆ تاقیكردنەوە، بۆئەوەی زەمینەی خوێندنەوە و ڕاڤەكردنی ئەم تراژیدیایە فراوانتر و بەرینتر بێت، چونكە بە بێ فرەیی لە بەكارهێنانی كەرەستە و میتۆدی

جیاواز جیاواز و بەبێ فرەڕەهەندی لە ئاستەکانی بیرکردنەوە و تێڕوانین، بە دڵنیاییەوە هەرگیز ناتوانین پرشنگێکی ڕووناکی وەرگرین، ڕووناکییەک تا بتوانین لەبەر ڕۆشناییەکەیدا هەم خۆمان و هەم دونیای پێ ببینین و ڕەخنە و بۆچوون و جیهانبینیی خۆمانی لەسەر بونیاد بنێین، سەرەنجام کەمێک تروسکەی دڵنیایی و ئومێدمان تێدا بژێننەوە .

هیچ کات ناکرێت بە بێ ڕۆشنکردنەوەی ڕەهەندی تازە و کردنەوەی پەنجەرەی نوێ لەسەر تراژیدیای ئەنفال، دڵنیا بین لەوەی کە ئێمە توانیومانە بابەتی ئەنفال وەک بابەتێکی جیدی و قووڵ لە دونیای بیرکردنەوەی نێو جیهانی ڕۆشنبیری و ئەکادیمیماندا شوێنێکی گرینگ و لەبەرچاو و هەستیاری هەیە یان لە داهاتوودا وەری دەگرێت. لەمەڕ قسەکردن و توێژینەوە و لێکۆڵینەوە لە سەر ئەنفال و بۆ ئەوەی بتوانین بەرگەی وەها سەفەرێک بگرین، ئێمە هەمیشە پێویستمان بە ڕێبەری شارەزا و چاونەترس هەیە بۆ سۆراغکردن و عەوداڵبوون، هەمیشە چاو و دیدگای نوێمان گەرەکە بۆ بینین و پشکنین و هەستەوەری زۆر حەساس و ئێجگار وردمان پێویستە بۆ ناسینەوە و کەشفکردن، هەموو ئەمانەیش زۆر بەکەڵکن و دەبێت هەموو لایەنە تیۆرییەکان و مەعریفییەکان بگرنەوە و بە شێوەیەکی ئەکادیمییانە و زانستییانە هەوڵ بدەن زەمینە و هۆکارەکانی ئەنجامدانی کارەساتی ئەنفال و ئەو فاکتەرانەی کە دەگەڕێن بەدوای ئەوەی بۆچی تراژیدیای ئەنفال بەو شێوەیە و لەو زەمینە و بارودۆخەدا ڕووی دا و ڕەهەندگەلی کۆمەڵایەتی و سیاسی و جیۆگرافی و ئابووری و یاسایی...هتد، بخرێنە ڕوو، هاوزەمان شیکار و لێکدانەوە و بەدواداچوون بە شوێن خۆیاندا بهێنن و لەم کەناڵانەیشەوە بۆمان دەربکەوێ و پێمان بڵێن کە پێوەرە ئەخلاقی و سیاسی و فەلسەفی و یاسایی و نێودەوڵەتییەکان دەرهەق بەم تراژیدیا بێوێنەی کورد و بەرامبەر ئەم ڕووداوە گەورەیەی مرۆڤایەتی چییە و چۆنە و هەر لەم ڕێگەگەلەوە خۆمان بە بیرکردنەوە و توێژینەوە و دراساتی زانستی، ماسکەکانیان هەڵ بدەینەوە .

وەلێ زۆر بەداخەوە، زۆربەی ئەو ڕێگایانەی دەمانبەنەوە سەر خوێندنەوەیەکی ئەپستیمی و عەقڵانی و قووڵ بۆ تراژیدیای ئەنفال تاوەکو ئێستا تاقی نەکراونەتەوە و کەسی پێدا نەڕۆیشتوون و زۆربەی ئەو دەروازە میتۆدی و ئەکادیمییانەی کە لە سەر خوێندنەوەیەکی وردبینانە و قووڵ و زانستی و فرەڕەهەند دەشێت بخرێنە سەرپشت، تا ئەم ساتە بە دەست لێ نەدراوی ماونەتەوە و هیچ کەسێ نەچوە بە لایاندا و قەرەی نەکەوتوون. بەشێکی زۆر لەو ڕێگایانەی لەمەوپێش پێیدا ڕۆیشتووین کۆمەڵێک کوێرەڕێ و ئاراستەی چەوت بوون، کە بێ گومان زۆربەیشیان دەرەنجامی ترسناک و خراپیان بۆ سەر پرسی تراژیدیای ئەنفال خستوەتەوە و یان دەشێ و چاوەڕوانین

بیخەنەوە. زۆربەی ئەو باس و بۆچوون و تێڕوانینانەی لەمەڕ ئەنفالەوە، چ لە میدیای بیستراو و بینراو و نووسراودا سەریان دەرهێناوە و بەشێکی زۆری هەر ئەو کار و پڕۆژانەی لە ناوەندە ئەکادیمی و مەعریفییەکانەوە هەر لەم پێناوەدا هاتوونەتە ئاراوە، یان ئەو جێکەوت و بۆچوونانەی لە پانتاییی سیاسی و کۆمەڵایەتییدا ئەم پرسە هەیبوە یان لە سەر ئەم پرسە دروست بوون، زیانی کاریگەر و قورسی بۆ سەر ئەم کارەساتە ئینسانییە هەبوە و بایەخی ئەم دۆزە ڕەوا و گرینگەی لە هەست ویژدانماندا کەم کردوەتەوە و تا هەنووکەیش کە ئێمە لەسەر ئەم باسە توێژینەوە دەکەین، دوای ئەو دەرەنجامانانەی لەم توێژینەوەیەدا بە دەستی دەهێنین دەتوانین بێ سڵکردنەوە بڵێین، تراژیدیای ئەنفال بەرەو خوڵقاندنی هەستی بەرگری و لێپرسراوێتتییەکەی تەنانەت زۆر سادەیشی نەبردووین .

بواری لێکۆڵینەوەکە:

وەک ئاماژەمان بۆ کرد ئەم لێکۆڵینەوەیە، لێکۆڵینەوەیەکی ڕەخنەییە دەربارەی کارکردن و تێڕوانینی ئێمەی کورد بۆ ئەنفال وەک تراژیدیایەک کە بەشێکە لە مێژوومان، کۆکردنەوەی کۆی ئەو تێڕوانین و کارکردنانەیش زیاتر لە میدیای بیستراو و بینراو و نووسراوەوە دەردەکەون و بەشێکیان لە پانتایی مەعریفی و ئەکادیمی و سیاسی و کۆمەڵایەتییشدا دەتوانین بیانبینین و هەستیان پێ بکەن و بیانخوێنینەوە، بۆیە لێرەوە ئەوە ڕوون دەبێت کە بواری لێکۆڵینەوەکە زۆر فراوانە و دەکشێ و چوارچێوەیەکی دیاریکراو بەخۆوە ناگرێت، بە شێوەیەک سنووری بەرجەستە و پانتاییی مادی تێدەپەڕێنێت و دەچێتە ناو ڕووبەری بێ سنووری هەست و نەستی خۆمانەوە، بۆیە ئەو بوارەی کاری تێدا دەکەین چەندە بەرجەستەیە، لە ڕاگەیاندن و نووسین و چالاکیی سیاسی و کۆمەڵایەتی... هتد خۆی دەنوێنێت، هێندەیش نابەرجەستەیە، کە لە نەستی تاک و کۆدا بە هۆشیارییەکی قووڵەوە پێویست دەکات هەستی پێ بکەین، چەندە ئایدیا و بیرکردنەوە و ئامانجەکانیان لە ناو ئەکتی سیاسی و ڕووبەری مەعریفی و مەیدانی ئەکادیمیا و پەروەردە و کۆمەڵگادا دەگیررێن، هێندەیش یان زیاتر و کەمتر ئەو ئایدیا و بیرکردنەوە و ئامانجانە لە ڕووبەری هەست و نەستی تاک و کۆی لە خەیاڵی ئەوانەی کار لە سەر ئەنفال دەکەن یان ئەنفال کاریان تێ دەکات بەرهەم دێن و بۆ بینینیان هۆشیاریی تایبەت و بوێر پێویستە و بێ ئەم هۆشیارییە هەست بە هیچ شتێکی ناو ئەم پانتاییە ناکرێت.

هۆکاری هەڵبژاردنی بابەت و ناونیشان:

هۆکاری هەڵبژاردن و گرینگیی ئەم بابەتە و ناونانی بە (ئێمە و ئەنفال- ڕەخنەگرتن لە هەڵە بەکارهێنانی چەمک و دۆسیەی ئەنفال لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوەی کەلتووری جینۆسایدی گەلی کورد) لەوەدایە، ئێمە وەک کورد لە زۆر ئاستی جیاواز و لە کات و شوێنی جۆراوجۆر، دەست بۆ چەمکی ئەنفال دەبەین و بۆ مەبەستی جیاواز جیاواز بە کاری دەهێنین، بە سەرنجدان لە دۆسیەی ئەنفال، چ وەک قەرەبووکردنەوەی زیانە گیانی و مادییەکانی کەسوکاری ئەنفالکراوان و چ لە ڕووی بەسزاگەیاندنی تاوانبارانی ئەنفال و چ لە ڕووی بەکارهێنانی دۆسیەی ئەنفال بۆ خزمەتکردن بە دۆزی ڕەوای نەتەوەی کورد، تێدەگەین کە پێوەندیی ئێمە و ئەنفال لە دۆخێکی تەندروستدا نییە و خزمەتێکی ئەوتۆ بەو دۆسیەیە نەکراوە و کەسوکاری قوربانییانیش لە دۆخێکی ناهەمواردا دەژین، دەبینین زۆر جار بەکارهێنانی ئەم چەمکە و ئەم دۆسیەیە، ئاکامی نێگەتیڤیی لێ کەوتوەتەوە و زیانی زۆری لە دۆسیەکە و دۆخی قوربانییان داوە، بۆیە لەم باسەدا لە بریی ئەوەی لە ئەنفال خۆی بکۆڵینەوە، شیکاری ئەو ڕایەڵانە دەکەین، کە ئێمە و ئەنفال بە یەکەوە دەبەستنەوە، یاخود چەمکی ئەنفال دەهێنێتەوە ناومان، ئەویش لە پێناو ئەوەی ئەو پێوەندییەی ئێمە و ئەنفال لە دۆخێکی ناتەندروستەوە بچێتە ناو دۆخێکی تەندروستەوە، کۆتایی بە ئەنفال و دەرەنجام و کاریگەرییە تاڵەکانی بهێنرێت.

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:

هەڵسەنگاندنی هەموو ئەو کار و بیرکردنەوە و چالاکییانەی لە ناوەند و لایەن و کەسی جیاجیاوە لە کات و شوێنی جیاجیاوە بۆ پرۆسەی ئەنفال هەبوون و قسەکردن لە سەر هەموو ئەو بەکارهێنان و هێنانەئارایەی ئەنفال وەک چەمک و تراژیدیا لە پانتاییی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی کوردی، بێ گومان بەو تێگەیشتنەی دۆزی ئەنفال هەر لە قەرەبوونەکردنەوەی لایەنی کەمی زیانە گیانی و مادییەکان و خزمەتنەکردنی شاییستە بە قوربانییانی زیندوو و ڕزگاربوانی پرۆسەی ئەنفال، تا چەقبەستنی ئەو دۆزە لە بەدادگایی نەگەیاندنی تاوانبارانەوە تا بە ڕەسمی و بە حەقیقی نەناساندنی ئەو تراژیدیایە بە جینۆساید لە جیهاندا، ئەو سیمایە بە لێکۆلینەوەکەمان دەبەخشێت، کە لێکۆڵینەوەیەکی ڕەخنەییی شیکاری بێت و ئەو دەرەنجامانەی دەمانەوێت لەم لێکۆڵینەوەیەدا پێیان بگەین، ئەوە دەخوازن کە ئەم ڕێبازە بگرینە بەر .

گرفتی لێکۆڵینەوەکە:

هەر بە سروشتی ناسکی و هەستیاری و دۆخی پڕ ژان و ئازاری تراژیدیا، لێکۆڵینەوە لە هەر تراژیدیایەک گرفتاوی و ساتێکی بەتەنگوچەڵەمەیە، ئەویش بە هۆی ئەوەی نەکا دەرەنجامی پێچەوانە بخاتەوە و ئەو ناسکییە تراژیدیا زامدار بکات و مەترسی بێت بۆ سەر هەستیارییەکەی و خراپتر لە ژان و ئازاردا بیچەقێنێت، لێکۆڵینەوە لە تراژیدیای ئەنفالیش هەر وایە، ئەگەر هەموو ئەوانەی تا ئێستا دەستیان بۆ ئەم چەمکە بردوە و مەبەستیان بوە لە تراژیدیایەکی مێژووی کورد بدوێن، ئەم خاڵەیان ڕەچاو بکردایە و بە پارێزەوە باسیان لە ئەنفال بکردایە، ئێستا ئەو تراژیدیایە هەر لە کوورەی دۆزی خۆیدا نەدەسووتا و کاریگەرییە نێگەتیڤییەکانی بە سەر ڕزگاربوان و کەسوکاری ئەنفالکراوان و نەوەکانیان هێندەی تر و ڕۆژبەڕۆژ قورستر و تاڵتر نەدەبوو، گرفتی ئەم لێکۆڵینەوەیە گرفتە لە ناو چوارچێوەیەکی گرفتاویدا، واتە بەو پێیەی ئەم لێکۆڵینەوەیە خۆی باسی ئەنفال ناکات، بەڵکو باس لەوانە دەکات کە باسی ئەنفالیان کردوە و دەیەوێت بزانێت چۆن ئەم باسەیان هێناوە ئاراوە و کاریگەرییەکان چۆن بوە، بۆیە ئەو ڕووبەرەی کاری تێدا دەکات، ڕووبەرێکی پڕ گرفتە، بۆیە تا بکرێت بە پارێزەوە هەنگاومان و لێکۆلێینەوەمان ئەنجام داوە، چونکە دەمانەوێت و کۆششێکی زۆرمان کردوە و خۆمان لەم گرفتانە بە دوور بگرین:

١- ئەو دۆخە مەترسیدار و ناڕەوا و نازانستی و خراپەی لە دەستبردن بۆ ئەنفال وەک چەمک و شالاوێکی دڕندانە هاتوەتە ئاراوە وەک خۆی بمێنێتەوە و هاوکات لێکۆلینەوە لەو شێوە بکارهێنانانە و ڕەخنەکردنیان دیسان ببێتەوە بەشێک لەو دۆخە.

٢- لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی لەو شێوە بەکارهێنانانەی پرسی ئەنفال لە ڕووبەری سیاسی و ڕۆشنبیری و کۆمەلایەتیی... هتد، کورددا، هەمیشە مەترسیی ئەوەی لێ دەکرێت، برینێک بێت بە کراوەیی و تیمار نەکراوی بە جێ بهێڵرێت و زیدەتر ئازارەکانی ئەو تراژیدیایە بورووژێنێت.

٣- ڕێک نەخستن و شێواوی و هەمەڕەمەکییانەی کارکردن لە سەر پرسی ئەنفال لە هەموو ناوەندەکانی و لە کات و شوێنی جیاجیاوە، ئەو بارە دروست دەکات، کە هەر دەم بیرمان لە لای ئەوە بێت، کە ڕەنگە لە پانتاییی سیاسی و ڕۆشنبیریی و ئەکادیمی و کۆمەلاتیدا شێوە بەکارهێنانی تر مابێت، ئێمە درکمان پێ نەکردبێت یاخود بیرمان چووبێت، ئایدیا و بیرکردنەوەی تر مابێت، شایەنی هەڵسەندگاندن و ڕەخنە بێت و ئێمە بیرمان چووبێت .

پێکهاتەی لێکۆڵینەوەکە:

لەم توێژینەوەیەدا (ئێمە و ئەنفال- ڕەخنەگرتن لە هەڵە بەکارهێنانی چەمک و دۆسیەی ئەنفال لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوەی کەلتووری جینۆسایدی گەلی کورد) بەو پێیەی بەکارهێنانی چەمکی ئەنفال لە لایەن ئێمەی کوردەوە لە ئاستی جۆراوجۆر دایە و بۆ مەبەستی جیاجیا لە کات و شوێنی جۆراوجۆرە، لێرەدا دوو لایەنی ئەم پێوەندییەی ئێمە و ئەنفال هەڵدەسەنگێنین و دوو بەشی لێ دروست دەکەین لە هەر یەک لەو بەشانەیشدا کۆمەڵێک تەوەر دەخەینە بەر باس و ڕەخنە و گفتوگۆ، بەم جۆرە:

بەشی یەکەم، لە ژێر ناوی (کارکردن لەگەڵ ئەنفالدا) هەوڵ دەدەین بەکارهێنانی چەمک و دۆسیەی ئەنفال بخەینە بەر شیکردنەوەی ڕەخنەیی کە بەزۆری لەم ڕوانگانەوە یاخود بەو شێوانە کار لەسەر چەمک و دۆسیەی ئەبفال دەکرێت و، زیاتریش ئەم باسانە دەگرێتەوە: (یادکردنەوە، بەڵگەنامە، ئەرشیفکردن، ژمارە، شەرعیەت و دادگایی کردن، دوژمن و تاوانبار، مۆنۆمێنت، سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵ سازکردن، ، پرۆگرامی خوێندن، ئەکادیمیا).

لە بەشی دوەمیشدا کە ناونیشانی (ئەنفال و چەند بۆچوون و دەرکەوتەیەک)ی بۆ دانراوە، ئاکامی نێگەتیڤی ئەو دەرکەوتە و بۆچوونە هەڵانە ئاشکرا دەکەین کە لە ئاست شاڵاوی ئەنفالدا لە بیرکردنەوەی ئێمەدا ئامادەن و زۆر جار لە کاتی بەکارهێنانی چەمک و دۆسیەی ئەنفالدا بە بەهێزی دەردەکەون، لەم ڕووەیشەوە لە تەوەرەکانی (ئەنفال و شانازیکردن، ژیانی شارستانی، کەمبوونەوەی دانیشتوان، ئەنفال و ناونان، ئەنفال و هاودەردی، ئەنفال و بەیاننامە) دەدوێین.

بە هیواین لەم لێکۆڵینەوەیەدا (ئێمە و ئەنفال) ئەو ئامانجەی کە بۆی تێکۆشاوین، کە بریتییە لە (ڕەخنەگرتن لە هەڵە بەکارهێنانی چەمک و دۆسیەی ئەنفال لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوەی کەلتووری جینۆسایدی گەلی کورد) پێی بگەین.

بەشی یەکەم

کارکردن لەگەڵ ئەنفالدا:

ئەگەر چاوێکی خێرا بە هەموو ئەو کار و چالاکی و بەرهەمانەدا بخشێنین کە لە مێدیای بینراو و نووسراو و بیستراوی کوردیدا لە سەر پرسی ئەنفال دەردەکەون و پەخش دەکرێن، ئەگەر سەرنج بدەینە دید و تێڕوانینی ناوەندە ئەکادیمی و مەعریفی و ڕۆشنبیرییەکانی کورد بۆ دۆزی ئەنفال و

لەو ئایدیا و بیرکردنەوانەیش بکۆڵینەوە کە لە سەر ئاستی تاک لە کۆمەڵگای کوردیدا بۆ تراژیدیای ئەنفال بەرهەم هاتوون و لەوەیش ورد بینەوە ئاخۆ لە پانتاییی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا ئەم چەمکە چۆن دەرکەوتوە و بە کار هاتوە، ئیتر ئەمانە بۆ هەر مەبەستێک بووبێتن، وەک کەرەستەیەکی بەنرخ بووبێت بۆ میدیاکان و بابەتی ڕۆژنامەوانییان لێی دروست کردبێت، یان بووبێتە پڕۆژە و کەرەستەی دروستکردنی کۆڕ و سیمینار و کۆنفرانس بۆ ناوەندە ئەکادیمی و مەعریفییەکان و سیاسەتمەداران وەک بابەتێکی سیاسی و بۆ مامەڵە و سەوداکردن یان بۆ پیشاندانی سیاسەتێکی پاک و مرۆڤدۆستانەی خۆیان بە کاریان هێنابێت و چالاکانی مەدەنییش کردبێتیانە دەمامکێک بۆ داپۆشینی چالاکییە بێ ئامانج و ناکامەکانی خۆیان و بە باسکردنی ئەنفال و خۆدان لە قەرەی باسوخواسەکانی ئەو پرسە، ڕووی چالاکێتی و پڕۆژەداریی خۆیان بە کۆمەڵگا پیشان دابێت، کۆی ئەمانەیش دەکرێت ڕوویەکی نیشاندانی وەفاداری بێت بۆ قوربانییانی ئەو تراژیدیایە و دەرخستنی هەستی مرۆڤدۆستانە بێت و، ئەوانەی ئەنفال بە کار دەهێنن بیانەوێت قەرزێکی ویژدانیی خۆیان بدەنەوە و دەروونی خۆیان ئاسوودە بکەن، یان سیاسەتی ڕاگەیاندن و حزبایەتی و بەرژەوەندیی تایبەت وایان لێ بکەن پەنا بۆ بەکارهێنانی پرسی ئەنفال لە گوتارەکانیاندا ببەن، هەندێ جاریش وەک پڕۆژەیەکی سوودمەند چاوی لێ بکەن و کۆنفرانسە ناوخۆیی و نێودەوڵەتییەکانی پێ گەرم بکەن.

بەکارهێنانی چەمکی ئەنفال زۆرتر بۆ یادکردنەوەی تراژیدیاکەیە و ئەوانەی یادی ئەنفال دەکەن دەیانەوێت ئەو تاوانە گەورەیەی مێژووی مرۆڤایەتی لە ویژدان و هەست و نەستی هەمواندا زیندوو بێت و بیر نەچێتەوە، بەمەیش خزمەت بە دۆزەکە و ویژدانی خۆیان ئاسوودە بکەن، لەم ڕێگەیەیشدا زۆر جار خەریکی بەڵگەنامە ڕیزکردن یان دۆزینەوەی بەڵگەنامەی نوێن لە سەر تراژیدیای ئەنفال و لە ڕاگەیاندن و کۆنفرانس و سیمینار و توێژینەوەکاندا دەیخەنە ڕوو، یان سەرقاڵی کاری ئەرشیفسازین و بەبەرنامە و بێ بەرنامە و بە شێوەیەکی زانستی و نازانستی گێڕانەوەکانی شایەتحاڵەکانی ئەنفال تۆمار دەکەن و دەنووسنەوە و هەر شتێک کە دەستیان بکەوێت و پێوەندیی بە ئەنفالەوە هەبێت ئەرشیفی دەکەن، ئەوەی کە دەبینرێت زۆربەی ئەم هەوڵانەیش تاکەکەسین و بێ پشتیوانیی پێویست دەکرێن، بۆیە زۆربەی ئەو ئەرشیفسازییە، کارگەلێکی نازانستی و بێ بەرنامەن. ئەوانەی کار لە سەر ئەنفال دەکەن، زۆرتر بە شوێن ئەوەوەن بزانن یان بیسەلمێنن ژمارەی ئەنفالکراوان چەندە، کۆششێکی زۆریش دەکەن ئەو ژمارەیە زۆرترین ژمارە بێت و بە هەر چەشنێک بووە گەورەترین ژمارەی ئەنفالکراوان بسەلمێنن

و دژی هەر ژمارەیەکی لەوەی خۆیان کەمتر بووەستنەوە، هەندێ جاریش تەنها دەیانەوێت شەرعیەت بە دەست بهێنن، ئیتر شەرعیەتی هەر شتێک بێت، تاوانبارکردنی ئەوانی تر یان پاکسەلماندنی خۆیان، شەرعیەتی بە دادگاەیاندنی تاوانباران، یان وەرگرتنی شەرعیەتێک بۆ چوونە ناو باس و پرس و سیاسەتی نێودەوڵەتییەوە، لە شەرعیەتەوە بۆ تاوانبار و دوژمن دەگەڕێن، لەم پێناوەدا سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵ ساز دەکرێت، لەو لایشەوە لایەنی بەرپرس و دەسەڵاتدار پشتیوانیی هەندێ لەو جۆرە چالاکییانە دەکات، لە لایەکی ترەوە مۆنۆمێنت بۆ ئەو تراژیدیایە دروست دەکات، هەندێ جار هەوڵ دەدات ئەو ڕووداوە تەنها لە بەرنامەی مێدیاکان و یادەکان و ناو بڵاوکراوەکاندا نەهێڵێتەوە و بیخاتە ناو چوارچێوەی پرۆگرامی خوێندن لە ناوەندەکانی خوێندندا.

لێرەدا بەکورتی لە سەر هەر یەک لەو خاڵانە ڕادەوەستین و سەرنج و پرسیاریان ڕووبەڕوو دەکەینەوە، کە کارکردنی لە سەر ئەنفالی تێدا قەتیس کراوە:

١- یادکردنەوە:

زۆربەی جار کە وشەی ئەنفال دەبیستین، دەبینین کە مەبەست لەمە یادکردنەوەی ئەو تراژیدیایە، ئەوانەی باسی ئەنفال دەکەن دەیانەوێت یادی ئەو مەرگەساتە لە کۆیادەوەریی هەمواندا زیندوو بێت، بە قەناعەتی خۆیان مەبەستیانە ئەو ڕووداوە بیر نەچێتەوە و پێویستە و ئەرکێکی ڕەوشتی و مرۆڤایەتی و نەتەوەییشە کە یادی ئەنفال بکرێتەوە و بە سانایی فەرامۆشی نەکەین و هەموان بزانن لەو مێژووەدا چی بووە و چی ڕووی داوە و چ تراژیدیایەک کەی و لە کوێ و چۆن ڕووی داوە، قوربانییەکان کێن و تاوانباران کێن و لە کوێن و وردەکاریی ئەو ڕووداوە چۆن بووە، بەڵام پرسیارێک لێرەدا پێویستە بهێنرێتە پێشەوە، ئایا یادکردنەوە خۆی چییە و چۆنە و چ ئامانجێک لە پشتییەوە خۆی حەشار داوە؟ یان پرسیارێک لەوە جیدیتر ئەوەیە، ئایا خودی یادکردنەوە هەر ئەوەیە کە ئەمانە دەیکەن و هەر ئەوە جەوهەری یادکردنەوەیە؟

کاتێک دەتوانین یادی ڕووداوێک چ خۆش یان ناخۆش بکەینەوە، کە بووبێتە بەشێک لە ڕابردوو، واتە بووبێتە پارچەیەک لە مێژوو، بە هەموو قورسایی و ڕوودانێکییەوە لە ئێستادا نەمابێت و درێژ نەبووبێتەوە بۆ زەمەنی یادکردنەوە و خۆی نوێ نەکاتەوە، یادکردنەوە ئەگەر بۆ تراژیدیا بوو، بۆ ئەوە نییە، زامەکان بورووێژێنرێتەوە و سەری برینەکان هەڵ بدرێتەوە و ئازار و ژانەکان بهێنرێتەوە کوڵ، بەڵکو بۆ ئەوەیە بە هۆی سارێژکردنەوەی ئەو زامانەوە هەستی مرۆڤدۆستی و

خۆشبەختی بۆ مرۆڤ گەرمتر بکرێت و بە پەرۆشەوە بیری لێ بکرێتەوە، یادکردنەوەی تراژیدیا بۆ ئەوەیە، زام ببێتە هەوێنی لەدایکبوونەوە و ژیانێکی نوێ، نەک شیوەن و گریان لە ژێر کاریگەریی ئەو تاوانەدا، یادکردنەوەی ئازار و ژان بۆ ئەوە نییە بە هەستێکی ساختە و تەنانەت هەستێکی ڕاستەقینەیش وای نیشان بدەین دەروونمان ئەو ئازار و ژانانە دەچێژێت، بەڵکو ئازار و ژان دەبێت ببنە پاڵنەری ڕامان و خوێندنەوەی ڕووداوەکە و زەمینەسازان بۆ ڕوونەدانەوەی هەر ڕووداوێکی لەو جۆرە.

گەر کۆمەکیش لە دەروونشیکاری وەرنەگرین (کە دیارە پێویستمان بەم کۆمەکە و هەموو جۆرە کۆمەکێکی ترە بۆ خوێندنەوە و تێگەییشتن لە ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی ئەو تراژیدیایە.) ئەوا هەر ئەوەمان لا ڕوونە کە ئەنفال، ترس و ئازار و کاریگەرییەکی زۆر خراپی بە تایبەت بۆ کەسوکاری ئەنفالکراوان و نەوەکانیانە و ئەم ڕووداوە تارماییەکە و هەمیشە بە شوێنیانەوەیە، بۆیە یادکردنەوەی ئەنفال دەبێت بۆ ڕەوینەوەی ئەم تارماییە بێت نەک ئەوەی هەمیشە ئەو تاریماییە بهێنێتەوە پێشەوە، بە شێوەییەکی گشتی پێویستە یادکردنەوە ئاوڕێک بێت لە ڕابردوو بۆ ئەوەی بەرەو ئەم ئاراستە و ئاییندانەمان بەرێت :

أ- یادکردنەوەی ئەنفال ئەگەر بۆ گەرمکردنی کایەی ڕاگەیاندن نەبێت و وەک بابەتێکی ڕۆژ بۆ نووسین و نووسەر و ڕۆژنامەنووسان بە کار نەیەت، ئەوا گومانی تێدا نییە ئەم یادکردنەوەیە بەر لە هەر شتێک دەکرێت سیفەتێکی ئەخلاقی و مرۆڤدۆستی لە خۆ بگرێ و لە ڕێگەی ئەو یادکردنەوەیەشەوە کار بکرێت بۆ تێگەییشتن و قووڵبوونەوە و تێڕامان لە لایەنە جۆراوجۆرەکانی تراژیدیای ئەنفال ئەویش بە بەکارهێنانی کەرەستە و میتۆدی جیاوازجیاواز بۆ خوێندنەوە و ڕاڤەکردنی ئەم ڕووداوە تاڵەی مێژووی کورد، ئەم کارە جگە لەوەی بەرەو تێگەییشتن و ڕەخنەی جیدی لەستراکتۆری ئەخلاقی و سیاسی و کۆمەڵایەتی هەنگاو دەنێت، هاوکات ئەم پرۆسەیە ئومێدبەخشیش دەبێت لە ڕوونەدانەوە و ڕێگەگرتن لە نوێبوونەوەی تراژیدیایەکی لەو چەشنە لە ژیانی کورددا و وا دەکات ئاییندەی خۆیشمان بە جۆرێکی تر و ڕوونتر ببینین، چونکە بێ هەوڵدان بۆ تێگەییشتن و ڕامان لە سەرچاوە هەمەلایەن و جۆربەجۆرەکانی ئەنفال و بەدواداچوون بۆ ئەوزەمینە و هۆیانەی وەهایان کرد ڕووداوێکی دڕندانەی لەم جۆرە لە سەر واقیعی ژیانی کورددا ڕوو بدا و ببێتە مێژوویەکی تاڵ، هەروەها بە بێ بینین و شیکردنەوەی ئەو سەرزەمینەی بوونە هۆی ئەوەی لە تراژیدیای ئەنفال نەیەینە دەنگ ڕووداوێکی وا ترسناک و قوربانییەکانی ئەنفال و کەسوکاری ئەنفالکراوان بەرەو تێڕوانین و دونیابینیی تر ئاراستەمان نەکەن و گومان و پرسیار

نەخەینە سەر هەست و ویژدان و لێپرسراوێتیمان، بێ گومان ئەستەمە یان خۆدانە لە گێلی گەر وا بیر بکەینەوە، تراژیدیایەکی وەک ئەنفال تەنها لە مێژووماندا هەیە و کاری ئێمە هەر ئەوە دەبێت یادی بکەینەوە و، پێمان وا بێت ئەو تراژیدیایە لە ئاسۆکانی ئاییندەدا هەرگیز نایبینینەوە و مەزندەی ئەوە بکەین جارێکی تر ژیانی میللەتەکەمان بە ساتەوەختە تۆقێنەرەکانی ئەو تراژیدیایەدا هەرگیز تێ ناپەڕنەوە.

ب- یادکردنەوەی ئەنفال ئەگەر ئەنفال بکاتە بابەتێک بۆ تێرامانی قووڵ و جیدی و وەک کەرەستەیەکی فیکری و مەعریفی، بە دڵنیاییەوە دەکرێت کۆمەڵێک دەرئەنجامی گرینگمان بۆ بهێنێتە بەر دەست. بە دەم یادکردنەوەی تراژیدیای ئەنفالەوە کاتێک بە چەمکی نوێی ڕاڤەکردن و دیدی تازەوە بکەوینە نێو پرۆسەی گەڕان و پشکنینی تەواوی پانتاییە تاریک و ڕوونەکانی سەرجەم ڕووبەر و دیوارە دیار و نادیارەکانی ئەو دونیایەی تراژیدیایەکی هێندە دڕندانەی کردە بەشێک لە مێژووی میللەتەکەمان، وەختێک بە میتۆدگەلێکی جیاواز لە میتۆدە سواو و تەقلیدییەکان هەوڵی پێناسەکردنەوە و توێژینەوە و ڕاڤەکردنەوەی ئەو واقیعەی ئەنفالی تێدا ڕووی داوە، دەدەین، هەر کات پرسیاری نەترسانە و گومانی قووڵ و ڕەخنەی بوێرانەمان ئاراستەی سەرجەم خوڵقێنەرانی ئەو تراژیدیایە کرد، لەم ڕێگەیەیشدا لەمپەرەکانی بەردەم بیرکردنەوە و بینینمان خستە ئەو لاوە و بە ئازادییەکی ڕەها و بێ هیچ بڕیارێکی پێشوەخت و چاوەڕوانکراو دەست پێ بکەین و هیچ ئینتیمایەکی ئایدیۆلۆژی و ئاراستەیەکی دیاریکراوی شیکردنەوە و قسەکردن نەگرینە بەر، ئەو کات دەتوانین کە یادی ئەنفالمان کردەوە، چەمکێکی سامناکی وەک چەمکی ئەنفال لە گوتارە سیاسییە سەرپێییەکان و ئەو بۆنە و دروشمانەی هەرگیز ناگەنە نیوەی قووڵاییەکانی ئەو تراژیدیایە بسەنینەوە و میدیا و بەرپرسانیان لەوە حاڵی بکەین، بۆ لەمەولا تەنها ئێوە مافی بەکارهێنانی ئەم چەمکەتان نییە. ئێوە پێویستە لەم شوێنەدا بوەستن و چیتر مافتان نییە ئەم وشەیە هەر وا بە سادە و سانایی و بۆ مەبەستی دیاریکراو و تایبەتی بە کار بهێنن. دەبێت ئەو نووسەر و شاعیرانەی بێ هیچ سەرمایەیەکی مەعریفی ئەم چەمکە هەڵدەگرن و دەیخەنە تێکستە مردوەکانیانەوە، لەوە ئاگادار بکرێنەوە، ئەنفال وەک چەمک و وەک تراژیدیا هێندە مردوو و بێ گیان نییە تا تەنها لە بۆنە و ساڵڕۆژی تراژیدیاکەدا و لە ناو تێکستێکی سیاسی یان ئەدەبیی لاوازدا گیانی بە بەردا بکرێتەوە و گوزارشتی لێ بکرێت.

ت- یادکردنەوەی ئەنفال سەرەڕای ڕەهەندە ئەخلاقی و مرۆڤدۆستانەکەی، گەر ئەو یادکردنەوەیە ئاوێتە بێت بە خوێندنەوە و توێژینەوەیەکی گرینگ، کە تراژیدیای ئەنفال تەنها لە یەک لاوە نەبینێت

و ئەو خوێندنەوە و ڕاڤەکردنانە لە یەک ڕەهەندەوە و لە یەک گۆشەوە ئاراستە نەکرێن، یادکردنەوەی ئەنفال دەرکەوتەکانی تێڕامان بن لە تراژیدیای ئەنفال و ئەویش بریتی بێت لەو خوێندنەوە و ڕاڤەکردنانەی تەنها بە کەرەستە و چەمکی ئایدیۆلۆژی و سیاسی نەخوڵقێنرێن و تەنها خوێندنەوە و ڕاڤەکردنێکی ئایدیۆلۆژی و سیاسی نەبن، بەڵکو هەموو ئەو میتۆدانەی کە دەکرێت ئاسانکەر و ڕێنیشاندەر بن بۆ فرەڕەهەندکردن و دەوڵەمەندکردنی گۆشەکانی بینین و تێڕامان و قووڵبوونەوە، سوودیان لێ وەربگیرێت و خوێندنەوە و ڕاڤەکردنی تراژیدیای ئەنفال لەگەڵ دیوە سیاسییەکەیدا خوێندنەوە و ڕاڤەکردنێکی کولتووری و دەروونی و یاسایی و سۆسیۆلۆژی و... هتد بێت، تا لە ڕێگەی ئەم فرەڕەهەندییە لە قووڵترین و کاریگەرترین لێخوردبوونەوە و تەفسیر لانی کەم کەمێک دڵنیامان بکات و بە هۆی ئەم تەفسیر و خوێندنەوە فرەڕەهەند و ورد و قووڵانەیشەوە بتوانین جیهانبینی و دیدگایەکی نوێ دروست بکەین و بناغەی سیاسی و ئەخلاقی و سۆسیۆلۆژی و کولتووری و دەروونیی خۆمان بدەینە بەر پرسیار و ڕەخنەی بوێرانە و بە دیدێکی تر سەیری ئایندە و ئاسۆکان بکەین و هەرگیز ئەو دۆخ و سەرزەمینە نەیەتەوە ئاراوە بۆ ڕوودانەوە و نوێبوونەوەی هەر تراژیدیایەکی چەشنی ئەنفال.

٢- بەڵگەنامە :

بەشێکی کارکردن لە ئەنفالدا بریتییە لە دۆزینەوە و کۆکردنەوە و پاراستن و خستنەڕووی بەڵگەنامەکانی پێوەست بە ئەنجامدانی شاڵاوی ئەنفال، بەشێکی ئەم بەڵگەنامانە ئەوە نیشان دەدەن، ئەنفال بە فەرمانی کێ و بە چ فەرمانێک ڕووی داوە، کەی ڕووی داوە، ماوەی چەندی خایاندوە و بە چەند قۆناغ ئەنجام دراوە و هەر یەک لەو قۆناغانە چەندیان خایاندوە و هەر یەکەیشیان چ ناوچەیەکی گرتوەتەوە، لەگەڵ کۆمەڵێک زانیاریی گرینگی تر کە لەو بەڵگەنامانە دەست دەکەون .

بەڵگەنامە تەنها چەند پارچە کاغەزێک یان کاسێتێکی دەنگی یان ڤیدیۆیی یان تۆمارێکی شایەتحاڵان نییە بە تەنها، بەڵکو دەروازەیەکی گرینگن بۆ ڕوانین لە ڕابردوو و ئەو ڕۆژگارەی ئەو ڕووداوەی تێدا بووە، بەڵگەنامەکان گرینگن بۆ بینینی لانی کەمی گۆشەیەکی ڕووداوەکان، بۆ ڕوونکردنەوە و سەلماندنیان، بۆ ئەوەی وردەکاری و چۆنێتی و کات و شوێنی ڕووداوەکان لە لای خۆمان و ئەوانی تر بسەلمێنین و ڕاستییان وەک ڕووداوێکی حاشاهەڵنەگر لە لای خەڵکی تر جێگیر بکەین، ئەوەیش بکرێتە خاڵی دەستپێکردنی چالاکیی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مرۆڤدۆستی... هتد. بەو بەڵگەنامانە دەتوانرێت پەنجەی تاوان بۆ تاوانبار ڕابکێشرێت و ڕاپێچی دادگا بکرێت، هەر بەو

بەڵگەنامانەیش وردەکاریی تاوانەکە ڕوون دەکرێتەوە، مرۆڤ تا ڕادەیەک دەتوانێت تێ بگات چی ڕووی داوە و چۆن کاری لەگەڵدا بکات و چۆن ڕووبەڕووی ئاکامە مەترسیدارەکانی ببێتەوە، بۆ نموونە گۆڕە بە کۆمەڵەکەی حەزەر، کە تەرمی ژمارەیەک ئەنفالکراوی تێدا بوو، بە هۆی بەڵگەنامەیەکی سەردەمی سیستمی بەعسی فەرمانڕەوا لە عێراق دۆزرایەوە، ئەویش لە کاتی دادگاییکردنی سەرکردە تاوانبارەکانی ئەو سیستمە بە تاوانی ئەنجامدانی ئەنفال لە دادگای تاوانەکانی عێراق .

ئەمەی باسمان کرد ڕووی ئاشکرا و بێ پەردەی بەڵگەنامەن و هەر کەس پێناسی بەڵگەنامە بکات و باسی ئەوە بکات بەڵگەنامەکان چیین و گرنگییان چییە، بە شێوەیەکی گشتی بەم شێوەیە دەدوێت، بەڵام پرسیاری سەرەکی ئەوەیە، ئایا هیچ دەلالەتێکی تر لە پشت ئەو بەڵگەنامانەوە هەیە، جگە لەمانە بەڵگەنامەکان دەتوانن هیچ کارێکی نهێنیی تر بکەن، کارێک یان کارگەلێک کە دەشێت و هەموومان بە ئاسانی نەیانبینین و یان بینینیان بیرکردنەوە و سەرنجێکی وردتری بوێت؟ پرسیارێکی تری گرینگتر ئەوەیە، وردەکاریی تەکنیکەکانی پاراستن و کارکردن و بەکارهێنانی ئەو بەڵگەنامانە چین؟ ڕێگە زانستی و عەقڵانییەکەی چۆنە؟

دۆزینەوە و کۆکردنەوە و ئاشکراکردن و پاراستنی بەڵگەنامە زۆر جار لای ئێمەی کورد بە تایبەت لە کەیسی ئەنفالدا تەنها بریتییە لە کاردانەوەیەکی میدیا، تەنها بووە بە بابەتی ڕاگەیاندنەکان و چەند ڕۆژێک یان لە بۆنە و یادەکاندا کردوویانەتە خۆراکی کەناڵ و ناوەندەکانی ڕاگەیاندن، بێ گومان کاردانەوەی میدیایی و بابەتی ڕۆژنامەوانی چەندێک گەرم و توند و پڕ هەڵچوونیش بێت، یان چەندێک بابەتێکی گرینگ و هەستیار بێت، ئەگەر هەڵوێستی کۆمەڵایەتی و جووڵانەوەی جەماوەری و ڕۆشنبیری و سیاسیی لێ نەکەوێتەوە، هەمیشە بابەتی ڕاگەیاندن لە سنووری دیاریکراوی میدیاکاندا دەبێتە کاڵای میدیایی، کاڵایش یەکێک لە سیفەتەکانی بەسەرچوون و پاشان فڕێدانە، بابەتی ڕۆژنامەوانی کە تەنها بۆ ڕاگەیاندن و کەناڵەکان بێت، دەبێتە بابەتێک بۆ بیرچوونەوە و بازدان بە سەریدا و دواتر فەرامۆشکردنی، بۆیە بابەتی دۆزینەوە و کۆکردنەوە و ئاشکراکردن و پاراستنی بەڵگەنامەکان هەڵەیەکی گەورەیە تەنها بۆ کاردانەوەی میدیایی بێت، ئاکامە خراپەکانی لە باشەکانی زۆرتر دەبێت ئەگەر تەنها وەک بابەتێکی ڕۆژنامەوانی سەیری بکرێت، لەوەیش گرینگتر نابێت ئەو بەڵگەنامانە تەنها ئاراستەی لایەنە گەورە و جیهانی و نێودەوڵەتییەکانی وەک نەتەوەیەکگرتوەکان یان دادگای نێودەوڵەتی و پەرلەمانی وڵاتان بکرێت، چونکە ئەوان تەنها کارێک دەکەن لە چوارچێوەی پێڕەو و پرەنسیپی خۆیان، بەڵام ئەوەی گرینگە

ئەو بەڵگەنامانە چەندە ئاراستەی دونیای دەرەوە دەكرێن، هێندەیش ئاراستەی دونیای ناوخۆ بكرێن، چەندە بە نیازی دروستكردنی هەڵوێست بین لە سەر ئاستی دەرەوە بە هۆی ئەو بەڵگەنامانەوە هێندەیش گرینگ بێت لامان كە هەڵوێست لە سەر ئاستی ناوخۆیش دروست بكەن، بەڵگەنامەكان پێویستە ئەو دیوەیان بگەشێنرێتەوە كە خەڵک دەجووڵێنن و هۆشیاریی جەماوەری دروست دەكەن، بۆ ئەوەی هەر تاكێک لای خۆیەوە ئەو هەڵوێستەی لا دروست ببێت كە چۆن ڕووبەڕووی ئەو تراژیدیایە ببێتەوە و چۆن دژی تێكدانی ئەو زەمینەیە كار بكات كە تراژیدیای لەو چەشنەی لە سەر ڕوو دەدات و چۆنیش كار بۆ كەمكردنەوەی كاریگەرییە نێگەتیڤییەكانی بكات و خزمەت بە كەیسەكە بكات. بەڵگەنامەكان دەتوانن چەندین كەیسی كاریگەر بخوڵقێنن، ئەو كەیسانە دەكرێت بكرێنە ئاوێنەی لەخۆڕوانین و چالاكیی كۆمەڵایەتی و سیاسی و دژوەستانەوە و ڕووبەڕووبوونەوەی هەموو نادادپەروەرییەكی ئێستایش، چونكە ئەگەر تا ساتی ئاشكرابوونی بەڵگەنامەكان هۆكارێک هەبێت بۆ بێ ئاگایی و ئەوەی كە مرۆڤ بڕوا بە ڕاستێتیی تاوانێک نەكات و خۆی لە هەموو هەڵوێستێكی ڕادیكاڵ و چالاكییەكی سیاسی و ڕۆشنبیری بدزێتەوە، ئەوا لە دوای ساتی بڵاوبوونەوەی بەڵگەنامەكانەوە دەكرێت مرۆڤ ئەم بیانووەی نەمێنێت، واتە بەڵگەنامەكان دەتوانن ببنە هەوێنی هەڵوێستی شۆڕشگێڕانە و بەگژداچوونەوەی نادادی و ستەمكاری .

كاری زانستی و عەقڵانییش لە ڕووی تەكنیكییەوە لەگەڵ بەڵگەنامەكاندا، بە هاوكاریی پێشكەوتنی تەكنەلۆژیا و ئامانجە سوودبەخشەكانی پێشكەوتنی زانست بەدی دێت، ئەویش بەوەی ئەمڕۆ تۆڕی ئینتەرنێت و دەزگا گەورەكانی مێدیا و تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان كۆمەڵێک ئاسانكاری و خزمەت بە ئامانجەكانی بەڵگەنامەكان دەكەن، ئەویش بە هۆی ئەوەی پێشكەوتنی تەكنەلۆژیا لەم بوارانەوە، هاوكار دەبێت لە خێرایی گەیاندنی پەیامی ئەو بەڵگەنامانە و دەتوانرێت وردبینیی زانستییان بۆ بكرێت و بەڕێگەی زانستی هەڵبگیرێن و بپارێزرێن و بە ئاسانترین شێوە و كەمترین كات بە دوایاندا بگەڕێین، بەردەوامیش لە نوێكردنەوەیاندا بین، بێ گومان هەموو ئەمانەیش ئاسانكاریی باشن بۆ پێكانی ئامانجی ئاشكراكردنی بەڵگەنامەكان و ناساندنی تاوانی ئەنفال بە جیهان و دروستكردنی هەڵوێستی سیاسی و كۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری... هتد .

پێشكەوتنی تەكنەلۆژیا، بە دیاریكراوی بوونی تۆڕی ئەنتەرنێت هۆكارێكی باشە بۆ دروستكردنی بنكەیەكی زانیاری (داتابەیس) بۆ ئەو بەڵگانامانە (نووسراوی ڕەسمی، تۆماری دەنگی، تۆماری ڤیدیۆیی، وتەی شایەتحاڵان، ڕزگاربوان... هتد) ی لەبارەی ئەنفالەوە دەدۆزرێنەوە و كۆدەكرێنەوە

و دەخرێنەڕوو، سوودی ئەم بنکەیەی زانیاریی بۆ بەڵگەنامەکانی پەیوەست بە ئەنفال لەم خاڵانەدا دەردەکەون:

أ- دەتوانێت جگە لە بەڵگەنامەکان، زانیاریی تر کۆ بکاتەوە و بە شێوەی بەڵگەنامە ئامادەیان بکاتەوە و بیانپارێزێ، لە دەرەنجامی گەڕان و لێکۆڵینەوەی نوێیش، ئەو زانیارییانە سەرلەنوێ پێداچوونەوەی پێدا بکرێتەوە.

ب- بەڵگەنامەکان لە ناو ئەو بنکەی زانیارییەدا بۆ پلانی جۆراوجۆر لە خزمەت کەیسی ئەنفالدا سوودی لێ وەردەگیررێت.

ت- بەڵگەنامەکان لەم بنکەی زانیارییەوە و لەڕێگەی تۆڕی ئینتەرنێتەوە زانیارییەکان لە تاوانی ئەنفال بە هەموو دونیا دەدات، ئەوەیش دەکرێت یەکدەنگی و پشتیوانی و هاوسۆزی بۆ ئەو کەیسە دروست بکات.

پ- ئەم بەڵگەنامانە لەڕێگەی ئەم بنکەی زانیارییەوە، دەتوانن ڕایەڵێکی بەهێز دروست بکەن، بۆ توێژەران لە هەموو جیهانەوە، کە لە ڕووەکانی سیاسی، ئابووری، سایکۆلۆژی و کردەکانی تاوانکاری لە تراژیدیای ئەنفال بکۆڵرێتەوە.

ج- ئەو زانیارییانەی لە سەر ئەو شوێنانەی تاوانی ئەنفال تێیاندا ڕوویداوە وەک بەڵگەنامە لەم بنکەیەدا کاتێک کۆ دەکرێنەوە، بۆ تێگەییشتن لە وردەکاریی ڕووداوەکە سوودمەند و خێرا و ئاسانتر دەبن .

ح- لەم بنکەی زانیارییەدا جگە لە بەڵگەنامەی نووسراو و زانیاریی تۆمارکراو، وێنە و فیلم و هەواڵ و ڕاپۆرتەهەواڵ لە بارەی تاوانی ئەنفالەوە بڵاو دەکرێتەوە، کە هەموو کەس لە هەموو جیهانەوە دەتوانن بە ناو ئەو وێنە و فیلم و هەواڵ و ڕاپۆرتەهەواڵانەدا بگەڕێ، ئەمەش بێ جگە لەوەی ڕێگەیەکی ئاسانتر دەبێت بۆ ناساندنی تاوانەکە، بابەتێکیش دەبێت بۆ توێژینەوە و دروستبوونی پێوەندی و پرسیار و گفتوگۆ لە بارەی ئەو تاوانەوە .

خ- ئەم بنکەی زانیارییە بە وردی نەخشەی ئەو ناوچانەی تاوانەکەیان تێدا ڕووی داوە دەکێشێت، ئەمەیش ئاسانکاری و بەڵگەیە بۆ شیکردنەوەی سەلماندنی تاوانەکە بە هەموو دونیا، ئەگەریش بە شێوەی ئۆنلاین بێت زانیارییەکان باشتر دەگەیەنێت و دەوڵەمەندتریش دەکرێن .

د- بەهۆی ئەم بنکەی زانیارییەوە دەکرێت ڕاپرسی و داواکاریی بەرەو ڕووی بەکارهێنەران بکرێتەوە، بۆ دەوڵەمەندکردنی هەندێ لە زانیارییەکان و ڕاستکردنەوەی ئەوانەی پێویستییان بە

ڕاستکردنەوە هەیە و پێداچوونەوە و ئامادەکردنەوە و پۆلێنکردنیان بە پێی ستانداردی جیهانی و بەرنامەڕێژی بۆیان.

٣- ئەرشیفکردن:

ئەرشیفکردن لە دوای پرۆسەی کۆکردنەوەی زانیاری و بەڵگەنامەکانەوە دەست پێ دەکات، پێشتر باسی ئەرشیفکردنمان کرد، بەڵام ئێستا باسی ئەو شێوازی ئەرشیفکردنە دەکەین کە ئێستا لە پرۆسەی کارکردن بۆ کەیسی ئەنفال و لێکۆڵینەوە لەو تاوانە هەستی پێ دەکەین و ئەو مەبەستەی لە پشت بەشێکی زۆری لەم کاری ئەرشیفسازییەوە هەیە، لەگەڵ ئەو ئامانجانەی دەیپێکێت.

پرۆسەی ئەرشیفکردن و پارێزگاریکردن لە هەر بەڵگەنامە و دیکۆمێنتێکی تایبەت بە تاوانی ئەنفال و کۆکردنەوە و هەڵگرتنی هەر زانیارییەک کە لایەنێک لە لایەنەکانی ئەو تراژیدیایە ڕوون بکاتەوە و خزمەت بە کەیسەکە بکات، کارێکی زۆر گرینگە و بێ ئەم پرۆسەیە هەموو کارێک کە ناوی خزمەت بە کەیسی ئەنفال و ناساندنی تاوانەکە و ئاوڕدانەوە لە قوربانییانی لێ بنرێت کارگەلێکی بێ ئاکام و سەرنەکەوتوو دەبن و، زۆربەی سەرچاوەکانی تایبەت بە قسەکردن و لێکۆڵینەوە لە تاوانی ئەنفال جەخت لە بەها و گرینگیی کاری ئەرشیفسازی دەکەن بۆ بەڵگەنامە و زانیارییەکانی تایبەت بە تاوانی ئەنفال و ناساندن و زانیاری لە سەر ئەو کەیسە، نووسەران و توێژەران و چالاکان کە کار بۆ پرسی ئەنفال دەکەن، بەردەوام پێ لە سەر ئەوە دادەگرن (هەوڵ بدرێ بە وێنە و نەخشە و بەڵگەی نووسراوەوە لە بابەتی ئەنفال بکۆڵرێتەوە)[1] یان دەڵێن (پێویستە ناوەندێکی سەربەخۆ لە کەسانی شارەزا دابمەزرێت لە کورد و یاساناسانی ئەوروپی و ئەمەریکی، تاکو خەریکی کۆکردنەوە و دیکۆمێنت و بەڵگەنامەکان بێت لەگەڵ تۆمارکردنی شایەتیی ئەو کەسانەی بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتوون، تاکو لائیحەیەکی تۆمەت خستنەپاڵی سەرانی ڕژێمی عێراق ئامادە بکات.)[2]

ئەوەی کە شوێنی ڕەخنەگرتنە لەم پرۆسەی ئەرشیفسازییەدا ئەوەیە، کە ئەم کارە تەنها بخرێتە خزمەت یەک ئامانجەوە و تاکڕەهەندانە بە کار بهێنرێت، ئەوەی لە زۆربەی ئەم کاری ئەرشیفسازییەدا تێبینی دەکرێت ئەوەیە، کە تەنها لە پێناوی ئەوەدا هەوڵەکان دەخرێنە گەڕ کە ڕژێمی بەعس ئەو تاوانەی ئەنجام داوە و چەندین گوند و شار و شارۆچکەی خاپوور کردوە و پتر لە سەدوهەشتاودووهەزار مرۆڤی کوردی ئەنفال کردوە، ئیشکردنی تاکڕەهەندانە بەم شێوەیە

[1]- یوسف دزەیی، ئەنفال: کارەسات و ئەنجام و ڕەهەندەکانی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، 2001، ل246.
[2]- پ.د.نوری تالەبانی، بۆ بە نێونەتەوەییکردنی کارەساتی ئەنفال، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (55)، 2002 ، ل112.

لە سەر تاوانی ئەنفال بە شێوەیەکی ئاگاییانە بێت یان نائاگاییانە ئاراستەی غەدرکردن لە تاوانی ئەنفال و فەرامۆشکردنی قوربانییان و پەراوێزخستنی ڕزگاربوان و نەوەکانیان وەردەگرێت.

پرۆسەی ئەرشیفکردن و پارێزگاریکردن لە بەڵگەنامە و دیکۆمێنتەکانی تایبەت بە تاوانی ئەنفال و کۆکردنەوە و هەڵگرتنی هەر زانیارییەک لە سەر لایەنێک لە لایەنەکانی ئەو تراژیدیایە گرینگیی خۆی هەیە، بەڵام وەک دەبینین کاری ئێمە لە سەر تاوانی ئەنفال تەنها ئەرشیف و کۆکردنەوە بێت، بەبێ قووڵبوونەوەو توێژینەوەی ورد و بەدواداچوون، کاری ئێمە تەنها پاراستن و سەریەکخستنی زانیاری بێت، بەبێ دەرخستنی لایەنە نادیار و شاراوەکانی، ئەوا دەبێت چاوەڕێی ئەوەیش بکەین کە ئەم پرۆسانە بە شێوەیەک لە شێوەکان دەچێتە خزمەت بچووککردنەوەی تاوانی ئەنفال و ونکردنی چەندین تاوانبار لە پاڵ دەرخستنی تاوانباری سەرەکی و گەورە.

٤- ژمارە:

بەشێکی بەرچاو لەو گفتوگۆ و توێژینەوانەی لە بارەی ئەنفالەوە دەکرێن، ئاوڕدانەوەن لە ئاماری قوربانییان و ژمارەی ئەنفالکراوان و ژمارەی ئەوانەی ڕزگاریان بووە، هەروەها ژمارەی دێهات و شار و شارۆچکە خاپوورکراوەکان بۆ زۆر لەو کارانە گرینگن، زۆر جار بابەتی ئەکادیمیبوون و زانستی و سەلماندن دەبنە هۆی ئەوەی توێژەر یان بە گشتی هەر کەسێک کە لە بارەی شتێکەوە دەدوێت، پەنا بۆ ئامار و ژمارە ببات، لە ڕووی چەندایەتییەوە ئەوەی لێی دەکۆڵێتەوە ساغی بکاتەوە، ئاشکرایە سەلماندنی ژمارە و ڕاگەیاندنی ئامارەکان بە وردی و ڕێکوپێکی شتێکی خراپ نییە و، یارمەتیی تێگەییشتن و ناساندنی بابەتی توێژینەوەکە دەدات، بەڵام جەختکردنەوەی زۆر و بە هەدەردانی بەشێکی زۆر لە توانای فیکری و لۆجستی لە سەلماندنی ژمارەکان و لەوێشەوە شەڕکردن و داکۆکیکردنی زۆر لە سەر ئەوەی بەرزترین ژمارە لە ژمارەکان بسەلمێنرێت، ئەمەیان لە چوارچێوەی ئەکادیمیبوون و خزمەتکردن بە دۆسیەکە دەردەچێت و شتێکی تر دەگەیەنێت، کە نەستی ئەوانەی بەم داکۆکیکردنە زۆرەوە خەریکن ئاشکرای دەکات.

هەموومان دەزانین کە هۆکاری ئەوەی ئەوانەی دەیانەوێت زۆرترین ژمارەی ئەنفالکراوان لە توێژینەوەکانیاندا بسەلمێنن ئەوەیە، کە بڵێن تراژیدیایەکە زۆر گەورە و دڕندانە بووە و لەوەیش زیاتر دەڕۆن و دەڵێن، بە هۆی گەورەیی قەبارەی تاوانەکەوە لە ڕووی چەندێتییەوە دەتوانرێت زووتر بە دونیا بناسێنرێت و وەک تاوانی ئەنجامدانی جینۆساید دانی پێدا بنرێت و سەیری بکرێت،

هەرچەندە لەو پێناسەی بۆ جینۆساید کراوە و لە جیهاندا ناسراوە ئەوەمان بۆ دەرکەوت، کە لەبەر ئەوەی ئامانجی تاوانی جینۆساید لەناوبردنە، ئەوا ژمارەی قوربانییان و قەبارەی تاوانەکە لە ڕووی چەندایەتییەوە زۆر بە هەند وەرناگیررێت، چونکە تەنها بوونی نیەتی لەناوبردنی گشت یان بەشێکی گروپێکی مرۆیی بەوە دێتە هەژمار کە تاوانی جینۆساید جێبەجێ کرابێت، بۆیە مەرج نییە هەر دەبێت تاوانەکە قوربانییەکی زۆری لێ بکەوێتەوە و ژمارەکەی گەورە بێت، لەبەر ئەوە ژمارەی قوربانییەکان چ زۆر بن و چ کەم، واتە هەر چەند بێت بەڵام نیەتی جینۆسایدی تێدا بێت، سەبارەت بە مەحکومکردنی تاوانەکەو سزادانی تاوانباران لە دادگای نێودەوڵەتی زۆر گرنگ نییە. وەک ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد شتێکی زۆر گرینگە تاوانی ئەنفال چۆن ڕووی داوە و وردەکارییەکەی چۆن بوە و بەو شێوەیە تۆمار بکرێت و باس بکرێت و کاری لە سەر بکرێت و بە دونیا بناسێنرێت، هەر لەوێیشەوە خزمەت بە کەیسەکە بکرێت، لەم پێناوەدا بێ گومان ئامار و ژمارەکان ئەگەر ڕاست و ورد و سەلمێنراو بن، هاوکار و پاڵپشتێکی زۆر دەبن بۆ ئەم ئامانجە، بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە، چییە وا لەوانە یان لە زۆربەیان دەکات کە ئامار و ژمارەکان دەهێننە پێشەوە، حەز بکەن یان بیانەوێت زۆرترین ژمارەی قوربانییان بسەلمێنن، بۆچی ژمارەکان هەتا گەورەتر ببن پێیان وایە باشترە و کارێکی سوودبەخشیان کردوە، بێ گومان وەک گوتمان لای ئەوان هۆکار ئەوەیە کە قورساییی تاوانەکە پیشان بدەن، وایش دەزانن هەتا گەورەتر بێت زیاتر سەرنجراکێش دەبێت و دانی پێدا دەنرێت و هەستوسۆزی خەڵک و دونیا ڕادەکێشێت، بێ گومان ئەگەر ژمارەکانیش لە ئاستی خۆیان بچووکتر بکرێنەوە و ژمارەیەکی کەمتر لە ژمارە ڕاستییەکە ڕابگەیەنرێت و دانی پێدا بنرێت، ئەویش هەر ستەمە لە قوربانییان و سووککردنی تاوانی تاوانبارانیشە.

ژمارە و ئامار لە لێکۆڵینەوە و گفتوگۆ لە سەر تراژیدیا تا ئەو شوێنە گرینگە تاوان لە چۆنێتییەوە نەهێنێتەوە سەر ئاستی چەندایەتی، ئەوانەی تەنها بۆیان گرینگە تاوان لە ڕووی چەندایەتییەوە چ قەبارەیەکی هەبوە و ئاماری قوربانییان و ژمارەی ئەنفالکراوانی بە لاوە لە هەموو شت گرینگترە، لە ڕاستیدا ئەوانەی تراژیدیایان تەنها لەڕووی چەندایەتییەوە بە لاوە گرینگە و تەنها ئەوە دەبینن ژمارەی قوربانییان چەندە و چەند شار و گوند وێران بووە و چەند خانوو خاپوور کراوە و چەندیان منداڵ و چەندنیان ژن...هتد، بوون، ڕاستەوخۆ بێت یان ناڕاستەوخۆ، نائاگاییيان کەوتووەتە ژێر کاریگەریی نائاگاییی دەسەڵاتە ستەمگەرەکان کە تەنها ژمارەکانی بۆ گرینگە، تەنها ڕووداوەکان لە ڕووی چەندێتییەوە دەخوێنێتەوە، چۆنێتییانی بۆ گرینگ نییە، کە شەڕ دەکات تەنها

بە ژمارە بۆی گرنگە چەند کەس کوژراوە و چەند بریندارە و چەند بە دیل گیراوە، چەند شوێنی لە دەست داوە یان داگیری کردوە، تەنانەت لە پێوەندییە دیبلۆماسییەکانیشیدا بە ژمارە بۆی گرینگە چەند دۆست و چەند نەیاری هەیە، چەند هاوپەیمان و چەند ناکۆکی هەیە و لە پڕۆژەی خزمەتگوزاریشدا هێندەی جەخت لە سەر ژمارەی پڕۆژەکان دەکاتەوە، هێندەی بە لایەوە گرنگ نییە لە ڕووی کوالێتییەوە چ پڕۆژەیەکی کردوە، بە لای ئەوەوە سەد پڕۆژەی شکستخواردوو یان لاوەکی و بێ کاریگەر لە دە پڕۆژەی جیدی و پێویست و سەرکەوتوو لە ڕووی چۆنێتییەوە گرینگترە .

بەهێزبوونی ژمارە و ئاماری قوربانییان لە نەستدا لە پێوەستبوون بە قورسایی و کاریگەریی تاوانەوە، ڕاستەوخۆ بە بێ ئەوەی درکیشی پێ بکەین چاوەڕێی ئەوەی لێ دەکرێت، بەڵێ ئێمە پێمان خۆشە ژمارەیان زۆرتر بێت، ژمارەکان گرینگن، چونکە بەرزبوونەوەی ژمارەکان دەبێتە هۆی سەرنجڕاکێشانی دونیا بە لای ئەو کارەساتەوەو شوێندانانی لە تێڕوانین و بڕیارەکانی لایەنە پێوەندیدارەکانی تایبەت بەو کەیسە، ئەمەیش لەگەڵ ئەوەی لۆژیکی نییە، بەڵام ئەگەر لۆژیکێکیشی تێدا بێت لەوێوە سەرچاوەی گرتوە بایەخێکی ئەوتۆ بە چۆنێتیی تاوانەکە نەدراوە و تەنها جەخت لە چەندێتی کراوەتەوە، هێندەی لە ژمارەی مردنەکان ڕادەمێنین هێندە لە مانای مردن ڕانامێنین چۆنێتی کوشتنەکان و ئەنجامدانی تاوانەکە بە لامانەوە سەرنجڕاکێش نییە، بۆیە لێرەوە بەهای مرۆڤایەتی لە مەعنەوییەوە دێتە سەر ژمارە و قەبارە لە ڕووی چەندایەتییەوە .

توێژەرێکی ئەنفال نووسیویەتی (ئەنفالکردنەوەی "ئەنفال" بە داشکاندنی ژمارەی قوربانییانی.)[3] واتە پێی وایە ئەوانەی ژمارەی قوربانییان کەم دەکەنەوە و ژمارەیەکی کەمتر لەوەی ڕێکخراوی هیومان ڕایتس وۆچی نێودەولەتی ڕای گەیاندوە، نەک هەر ستەمێکی گەورە دەکەن، بەڵکو ئەوە ئەنفالکردنەوەی ئەنفالە. ئەمە ئەگەر بە ئەنقەست، یان لە نەزانینەوە ژمارەی قوربانییان کەم بکرێتەوە شایەنی بەرپەچدانەوە و ڕاستکردنەوەیە، بێ گومان لە هەر کارێکی توێژینەوەدا چ لە سەر تراژیدیا بێت یان لە سەر هەر بابەتێکی تر ڕاگەیاندن و پیشاندانی ژمارە و ئاماری هەڵە زیان لە توێژینەوەکە دەدات، بەڵام جەختکردنەوە و بردنەوەی زۆرترین گرینگی و قورسایی بە لای ژمارە و ئامارەکان و تەنها بایەخ بە چەندایەتی بدرێت لە بریی چۆنایەتی، ئەو کات مانای مردن و

[3]- کازیوە سالح، ئەنفالکردنەوەی "ئەنفال" بە داشکاندنی ژمارەی قوربانییانی. بڕوانە ئەم لینکە: http://www.emrro.com/enfalkirdinewey.htm

ڕەهەندیی مەعەنەویی تاوان و چۆنێتیی ئەنجامدانی کوشتنەکان دەبن بە ژێرەوە و فەرامۆش دەکرێن.

٥- شەرعیەت و دادگاییکردن:

هۆکارێکی بەهێز و دیار لە پشت کارکردن لە سەر ئەنفال و بەکارهێنانی ئەم چەمکە و ئەم پرسە لە زۆر نووسین و کاری مێدیایی و چالاکیی مەدەنی و سیاسی و کۆمەڵایەتیدا، هەوڵدان و پەرۆشی بووە بۆ بەدەستهێنانی شەرعیەت و شەرعیەت بۆ دامەزراندنی دادگا بۆ تاوانباران، ئەم مەبەستەیش بە قورسی لە دوای زۆربەی کارکردنەکانەوە بۆ پرسی ئەنفال ئامادەیە و ئامادە بووە .

شتێکی بەڵگەنەویستە کە پرسی ئەنفال و داکۆکیکردن لە سەری لە زۆر ڕەهەندەوە ڕەوا و پێویست و تەنانەت ئەرکیشە، ئەرکی مرۆڤایەتییە بە تەنگ کەمکردنەوەی کاریگەرییە خراپەکانییەوە بێت، بەدەنگهاتن لە سەر مافەکانی ڕزگاربوانی ئەنفال سیمایەکی مرۆڤدۆستی وەردەگرێت، کەس گومانی لەوە نییە کە کەسوکاری ئەنفالکراوان حەقیان بە سەر تاوانباران و کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و حکوومەت و هەر لایەنێکی بەرپرس لە ژیانی خەڵکی ئەو ناوچانەی بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتن، هەیە، تاقانەکانی ئەنفال هەر چۆنێک باسی ڕووداوەکە بکەن و هەر داواکارییەکیان هەبێت دەتوانن سۆزی ئەوانەی گوێیان لێ دەگرن بە لای خۆیاندا ڕابکێشن، ئەنفال بەو پێیەی ڕووداوەکانی تراژیدین و سیفەتی تراژیدیایان هەیە، بۆیە لە ڕووی هەستوسۆزی مرۆڤانە و ویژدانییەوە دەتوانێت ئەوانە بخەنە ژێر کاریگەرییەوە کە چیرۆکەکانی دەبیستن، ئەم سیفەتی ڕەوایەتیی پرسی ئەنفال و پاکێتیی قوربانییان و کەسوکار و نەوەکانیان و لەسەرحەقبوونی ڕزگاربوانی ئەنفال و تاقانەکان و ئەوانەی لە ژێر کاریگەریی خراپی ئەو تراژیدیایەدا دەژین، ڕاستەوخۆ و بە ئاسانی دەگوێزرێتەوە بۆ ئەوانەی ئەو کەیسە هەڵدەگرن و کاری لە سەر دەکەن، ئەوانەی باسی ئەنفال دەکەن و داکۆکیی لەو پرسە دەکەن و داوای مافی قوربانییان دەکەن، خۆبەخۆبەشێکی لە سیفەتی ڕەوایەتیی پرسەکە بۆ خۆیان دەگوێزرێتەوە، ئەوانەی لە سەر ئەنفال دەنووسن و چالاکیی مەدەنی و مێدیایی ئەنجام دەدەن و تێکەڵ بە کاری سیاسی و مەعریفی و ڕێکخراوەییی خۆیانی دەکەن، لەگەڵ ئەوەی نیەتیان باش بێت یان خراپ، خەمخۆری پرسەکە بن یان بەرژەوەندیی تایبەت، بەشوێن شەرعیەتێکیشەوە دەبن و یان شەرعەیتێک پێیانەوە دەلکێت ئەویش شەرعیەتە پەسەندکراو و نکوڵی لێ نەکراوەکانی پرسەکەیە، ئەوانە لەم ڕێگەیەوە و بەم هۆیەوە خۆیشیان دەکەنە خاوەنی هەموو سیفەتێکی ڕەوایەتی و پاکێتی و لەسەرحەقێتیی خۆیان، هەموو خەسڵەتێکی

باش بە خۆیانەوە دەلکێنن، ئەمەیش ڕاستەوخۆ کاریگەریی خراپ لە سەر پرسەکە بە جێ دەهێڵێت، چونکە ئەوەی قسە دەکات کەسوکاری ئەنفالکراوان خۆیان نین، بەڵکو خەڵک و گروپ و لایەن و کەسانێکن بە ناوی ئەوانە دەدوێن و خۆیان دەکەن بە نوێنەری ئەوان، شایەتحاڵ و ڕزگاربوان و تاقانەکانی ئەنفال نادوێن، ئەگەر بیشدوێن لە ڕێگەی ئەو کەناڵ و لایەن وگروپ و کەسانەوە دەنگیان دەبیسرێت کە پرسەکە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان بە کار دەهێنن یان بە هەڵە بە کاری دەهێنن، بۆیە هەرگیز دەنگی ڕاستەقینەی خۆیان کە هەموو پەیامێکی تراژیدیای هەڵگرتبێت ناگات، دەنگێک بە هەموو ماناکانی گێڕانەوەی ئەنفالەوە.

ئەوەی ئاماژەمان بۆ کرد، دروستبوونی شەرعیەتێکە کە بەکارهێنەرانی پرسی ئەنفال خۆیان بانگەشەی بۆ ناکەن و یان لە ڕاستیدا هەندێکیان هەر بۆ ئەو مەبەستەیش کار ناکەن، بەڵام هەندێک لە بەکارهێنەرانی پرسی ئەنفال بە ئاشکرا و یان وەک ستراتیژ کار بۆ بەدەستهێنانی شەرعیەتێکی تر دەکەن، خەڵکی تریش هان دەدەن کە هەوڵ بدەن بازنەی بەدەستهێنانی ئەم شەرعیەتە فراوان بکەن، ئەویش ئەوەیە کە پرسی ئەنفال وەک تاوانێکی گەورەی جینۆساید بۆ جیهانی بسەلێمنن و لە دادگاکانی دادی نێودەوڵەتی داوای مافی قوربانییان و بەسزاگەیاندنی تاوانباران بکەن. سەرچاوەیەک باس لەوە دەکات (هەر وڵاتێک چ بەشدار بێت لە ڕێکەوتننامەی جیهانیدا بۆ قەدەغەکردنی جینۆساید یان بەشدار نەبێت، لە سەریەتی ئەو ئەرکە جێبەجێ بکات کە لە بەربەندکردن و سزادانی تاوانی جینۆسایددا دێتە ئاراوە.)[4] هەروەها لە چەندان بەیاننامە و ڕاگەیەنراوی لایەنی حکوومی و حیزبی و ڕێکخراوەییدا کە بە زۆری لە ڕۆژی یادی ئەنفالدا دەیانبینین و دەیانبیستین، ئەم پەیامە و داواکارییەیان بەرز دەکرێنەوە، لە بڕگەیەکی بەیاننامەیەکیشدا هاتوە (پێکهێنانی دادگایەکی نێودەوڵەتی تاوانبارانی جەنگ تاکو سەرانی عێراق لە بەرامبەر ئەو تاوانانەی دژ بە گەلانی عێراق بە گشتی و کوردستان بەتایبەتی ئەنجامیان داوە دادگایی بکرێن .)[5]

کارکردن لە سەر پرسی ئەنفال کە ستراتیژی گەورەی تەنها بەدەستهێنانی ئەم جۆرە شەرعیەتە بۆ بەدادگاگەیاندنی تاوانبارانی شالاوی ئەنفال بێت لە کۆمەڵێک ڕووەوە جێگەی سەرنج و ڕەخنەیە، کە لێرەدا بە چەند خاڵێک ڕوونی دەکەینەوە:

[4]- د.مارف عومەر گوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، چاپی یەکەم, لە چاپکراوەکانی یانەی کوردی میدیا ئەمستەردام- هۆلەندا، ساڵی1997، ل172.

[5]- مەلا شاخی، ئەنفالی خاڵخاڵان، چاپی یەکەم، چاپخانەی داناز، سلێمانی، ساڵی 2001،ل82.

أ- جەختکردنەوەی زۆر لە سەر بەدەستهێنانی ئەم جۆرە شەرعیەتە بۆ بە دادگاگەیاندنی تاوانبارانی شاڵاوی ئەنفال کە زیاتر مەبەستیان فەرمانڕەوایانی سەردەمی سیستمی بەعس و دارودەستەکەیەتی، ئەو ئاراستەیە وەردەگرێت، کە تەنها بکەرانی ڕاستەوخۆی ئەم تراژیدیایەکە سیستمی بەعسی دەسەڵاتداری ئەو کاتەی عێراق بوو، تاوانبارن و هەر ئەوانیش پێویستە سزا بدرێن، ئەم دیدەیش ئەو زەمینەیە نابینێت کە ئەنفالی تێدا ڕووی دا و هەروەها ئەو تاوانبارە ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانییانەیش نادۆزێتەوە کە بە شێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لە پشت ڕوودانی شاڵاوی ئەنفالەوە بوون.

ب- بەدەستهێنانی ئەم جۆرە شەرعیەتە ئەو کاتە کارێکی خراپ نییە کە نەبەسترێتەوە بە سیاسەتی هەرێمی و حیزبیی کوردییەوە، چونکە ئەم سیاسەتە بەردەوام لە گۆڕان و سازش و پێوەندیی جۆراجۆردایە لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا و هەر کاتێکیش بەدەستهێنانی ئەم شەرعیەتە لەگەڵ سیاسەتیدا نەبوو، ئەم ستراتیژە دەکوژێتەوە و کاری بۆ ناکرێت.

ج- هەوڵدانی بەردەوام بۆ بەدەستهێنانی شەرعیەتی جۆراوجۆر ئەوە دەگەیەنێت، کە هێشتا کەیسی ئەنفال کە لە تراژیدیا و تاوانێکی گەورە دروست بووە، کەیسێکی بەهێز نییە و هێشتا دەبێت توانایەکی زۆر بە کار بهێنرێت بۆ سزادانی تاوانباران، واتە هێشتا لە قۆناغێکی سەرەتاییی کەیسەکەداین کە بزانین کێ تاوانبارە و هەوڵی سزادانی بدەین، بۆیە لە بەشێکی زۆر لە سەرچاوەکانی تایبەت بە کارکردن و توێژنەوە لە سەر شاڵاوی ئەنفال داوا دەکرێت، (بۆ دادگاییکردنی بەرپرسانی ئەنفال لە بەردەم دادگایەکی نێودەوڵەتیدا، پێویستە کارەساتی ئەنفال بخرێتە چوارچێوەی یاسای نێودەوڵەتییەوە .)[6]

٦- دوژمن و تاوانبار:

بێ گومان هەمیشە کە تاوان ئەنجام درا، تاوانباریش ئامادەیە، یان کەسێک یان کەسانێک، لایەنێک، گروپ، یان چەند لایەن و گروپێک هەن ئەو تاوانەیان ئەنجام دابێت، ئەنفالیش بەو پێیەی تاوانێکی گەورە بوو لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، هەمیشە بە باسکردن و کارکردن لە سەر کەیسەکە و خزمەتکردن بە کەسوکار و ڕزگاربوان و نەوەکانی ئەنفال یەکسەر پێویست دەکات باسی ئەوەیش بکرێت، کێ تاوانبارە، ئەو دوژمنە کێیە و بۆچی ئەو کارە دڕندانەیەی ئەنجام دا، بەردەوام لە کارکردن لە سەر ئەنفال بە شوێن ئەوەوە دەبین دوژمنەکان دەست نیشان بکەین، ئەوە دووبارە بکەینەوەکە تاوانباران کێ بوون، چۆن مامەڵەیان لەگەڵ بکەین و چی بکەین بۆ سزادانیان.

[6]- هەڤاڵ ئەبوبەکر، ئەنفال لەنێوان دڕندەیی دوژمنەکانمان و بێوەفایی دۆستەکانماندا، گۆڤاری کەرکوک، ژمارە(5)، ساڵی 2000، ل62.

لە زۆربەی ئەو کارانەی تایبەت بوون بە یادی ئەنفال و قسەکردن و توێژینەوە لە سەری و لەو گوتارانەی لە سەر ئەنفال بەرهەم دەهێنرێن و لەو بەیاننامانەی لە یاد و بۆنەکانی تایبەت بە ئەنفال دەردەکرێن، باس هەر باسی ئەوەیە کە دوژمن کێیە و چی کردوە و چ تاوانێکی ئەنجام داوە، بە زمانی خۆیان و بە پێی توانای گوزارشتی خۆیان باس لە ئاستی دڕندەیی دوژمن و تاوانەکانی دەکەن، سەرچاوەیەک لەوانە کە خاوەنەکەی خۆی لە ناو ڕووداوەکانیشدا ژیاوە، وەختێ بیرەوەرییەکانی خۆی لەمەڕ شالاوی ئەنفال دەگێڕێتەوە دەنووسێت (دوژمنێکمان هەیە لە دونیادا نموونەی نییە بۆ دڕندایەتی و، دۆستێکمان هەیە، لە دونیادا نموونەی نییە بۆ بێوەفایی.)[7] پرۆسەی باسکردنی تاوانی دوژمن هەمیشە بەردەوامە و درێژ دەبێتەوە، ئەمە لەگەڵ پێویستی ئەم باسە و لەگەڵ ئەوەی ناتوانین خۆمان بدزینەوە لەم بابەتە، بەڵام ئەم باسە کە بەو شێوەیە بە یەک ئاراستەدا کار دەکات و تەنها یەک دوژمن دەبینێت و یەک تاوانبار دەست نیشان دەکات و داوای سزادانی دەکات، دەبێت بزانین ئاکامی تری جیاواز لەوەی چاوەڕێی دەکەین و، شتێکی تری جیاواز لە ستراتیژی ڕاگەیەنراو دەبێتە ستراتیژ دەخاتەوە کە ئەمانەن:

أ- ئەم جۆرە جەختکردنەوە زۆرە لە سەر ئەوەی هەمیشە یەک دوژمن لە باس و توێژینەوە و وتاری یادەکان و سیاسەتی حیزبییەکاندا ئامادە بێت، هەر ئەو بە تاوانبار بزانرێت و هیچ هۆکارێکی تر نەبینرێت یان بە لاوەکی و ناسەرەکی و کەمبایەخ ببینرێت، وا دەکات پێناسێکی سادە و تێگەیشتنێکی ڕووکەشمان بۆ دوژمن ببێت و ئەم تێگەییشتنەیش زیاتر لە نەناسینەوە نزیک ببێت و تەنها سیفەتی دوژمن لە دڵرەقی و دڕندەییدا کورت بکەینەوە و بڵێین ئەوەی ڕوویداوە دەرەنجامی دیکتاتۆریی دوژمنەکان بووە و هیچ هۆکار و زەمینیەکی تر نەبینین.
ب- ئەوانەی بەردەوام لە یادی تراژیدیای ئەنفال و لە سیاسەتی خۆیاندا بەرامبەر بەو کەیسە بەم جۆرە کار دەکەن و هەمیشە ئەو پەیامە پەخش دەکەن و هەمیشە ئەم چەشنە تێگەییشتنانەمان بۆ بەرهەم دەهێنن و ڕوودانی ترایژیای ئەنفال تەنها بە دوا پلەی دڕندەیی سیستمی بەعس و جێبەجێکردنی پلان و مەرامەکانی دژ بە کورد دەزانن و گلەیی شەرمنانەیش لە هەڵوێست و کاردانەوەکانی ئەو لایەن و دەوڵەتانەی بە تێگەییشتنی خۆیان دۆستن، دەکەن. جاروباریش هەڵوێست و کاردانەوەی بە ناو دۆستەکانیان بە هۆکارێکی تر، ئەگەرچی لاوازیش بێت لە هۆکارەکانی تراژیدیاکە دەزانن. دەبێت ئەوەمان لا ڕوون بێت زۆر دووبارەکردنەوەی بەدڕندە لەقەڵەمدان و تاوانبارکردنی سیستمی بەعس، تەنها بەیانکردنی ڕاستییەکی سادە نییە کە بۆ هەموان

[7]- نەوشیروان موستەفا ئەمین، خولانەوە لەناو بازنەدا، چاپی دوەم، چاپخانەی خاك، سلێمانی، ساڵی 1999، ل150.

ڕوون و بەڵگەنەویستە...بەردەوام دووبارەکردنەوەی ئەم ڕاستییە حاشاهەڵنەگرانە، لە پرۆسەیەکی ئاسایی دەردەچێت و ئەرکێکی تر وەردەگرێت و ئاکامی تری لێ دەکەوێتەوە، کە لە سادەترینیاندا ئەوەیە چڕکردنەوەی بینین تەنها لە سەر یەک دوژمن بۆ ونکردن و نەبینینی دوژمنەکانی ترە، بۆ ئەوەیە ئەوانەی پریسکی تاوانبارییان بەردەکەوێت، خۆیان بپارێزن و خۆیان بە بێ گوناه و تەنانەت بە قوربانی پیشان بدەن.

ت- ئەوانەی تەنها یەک جۆر دوژمن دەبینن و یەک سیفەتی کە خۆی لە دڕەندەیی و دڵڕەقیدا دەبینێتەوە زەق دەکەنەوە، تێگەییشتنێکی سادەیان هەیە بۆ چەمکی دوژمن، تێنەگەییشتنیش لەم چەمکە هەمیشە شسکت و هەڵە و هەنگاوی کوێرانەی لێ دەکەوێتەوە، لە زۆربەی ئەو وتارانەی کە بەم جۆرە لە دوژمن دەڕوانن، پێناسێکی قووڵ و ئاشکرا بۆ چەمکی ئەنفال نادۆزینەوە، ئەوەمان پێ نالێن هەر یەک لە چەمکەکانی دۆست و دوژمن چین، دوورونزیک خۆیان نادەن لەو باسەی دوژمن چۆن دەبێتە یان بووەتە دوژمن و ئێمە لە دیدگای ئەوەوە چۆن دەبینرێین و چۆن سەیری ئەویش بکەین؟ چۆن ڕووبەرووی ببینەوە، ئێمە بەردەوام بڵێین دوژمن دڕندەیە، چ ڕاستی و زانیارییەکی نوێمان بۆ ئاشکرا دەکات؟ بێ گومان بۆ دۆستیش هەر وا؟ بە هەمان شێوە دۆست کێیە و پرەنسیپەکانی دۆستایەتی چین؟

پ- ئەو دۆخەی ئەم جۆرە نیگاکردنەوە بۆ دوژمن و بۆ تاوانبار دروستی دەکات، لە پانتاییی ڕۆشنبیری و سیاسی و کۆمەڵایەتیدا دۆخێکی ناتەندروست و دژ بە تێگەییشتنە لە دۆخی تراژیدیا، ئەویش بەوەی هەستی لێپرسراوێتی و شەرمەزارێتی لە ئاست کارەساتی ئەنفال لە گیانی هەموو تاکێکدا دەکوژێت و هەموان دەخاتە ئەو دیو هێڵە گوناهبارەکان ئەویش بەوەی بەردەوام جەخت لە یەک دوژمن دەکرێتەوە.

ج- ئەم جۆرە سادە و ڕووکەشییە لە دەستنیشانکردنی دوژمندا، زمانی ڕۆژانە و زمانی ڕەسمی لە یەک نزیک دەکاتەوە، وتارێکی سادەی ساڵڕۆژەکان و توێژینەوەیەکی ئەکادیمی وەک یەک لێ دەکات، ئەوەی بیەوێت بە شێوەیەکی زانستی سەیری تراژیدیاکە بکات لەگەڵ ئەوەی شیعر و چیرۆک و ڕۆمانی لە سەر بەرهەم دەهێنێت، هەر یەک بیرکردنەوە بەرهەم دەهێنێت، ئەمەیش ڕاستەوخۆ زیانی لە کەیسەکە داوە، هەم لەوەی نەتوانرا بە دونیا بناسێنرێت و وەک تاوانی جینۆساید دانی پێدا نرێت، هەم دۆخی ژیانی ناهەمواری ڕزگاربوان و کەسوکاری ئەنفالکراوانی بە ناهەمواری هێشتوەتەوە.

٧- مۆنۆمێنت:

کارێک کە زیاتر لایەنی بەرپرس و دەسەڵاتدار پێی هەستاوە و، لە ڕێیەوە گرینگیی بە مێژووی ناوخۆی و ڕابردووی تاڵی میللەتی کورد داوە ئەویش دروستکردنی مۆنۆمێنت بووە، مۆنۆمێنت باڵەخانەیەکی جیاوازە لە باڵەخانەی ئاسایی و هەر شتێک تایبەت بێت بەو تراژیدیایەی بۆی دروست دەکرێت، تێیدا هەڵدەگیررێت، ئەم شوێنە وەک مۆزەخانەیەکی نیشتیمانی سەیری دەکرێت و دەکرێتە شوێنی نمایشی کەرەستە و شوێنەوار و بەڵگەنامەکانی تراژیدیاکە، لە هەرێمی کوردستانیش دوو مۆنۆمێنتمان بۆ دوو تراژیدیا هەیە، ئەوانیش مۆنۆمێنتی هەڵەبجە لە هەڵەبجە و مۆنۆمێنتی ئەنفالە لە چەمچەماڵ.

وەک گوتمان لایەنی بەرپرس و دەسەڵاتدار مۆنۆمێنت بۆ تراژیدیاکان دروست دەکات، ئەم کارەیش تەنها بەو ئاراستەیەدا کار ناکات کە بۆ مۆنۆمێنت دەستنیشانمان کرد، چونکە لە دۆخێکی وادا وا دەکات زۆربەی کارەکان بە شیاوی لەگەڵ تراژیدیاکاندا نایەنەوە و دۆخێکی تەندروست بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ تراژیدیا لە ئارادا نییە، بۆیە مۆنۆمێنتیش ئەرکێکی نهێنی و دژ بە ئامانجی خۆی پێ دەدرێت:

أ- دەسەڵاتداران و فەرمانڕەوایان لە ڕێگەی دروستکردنی مۆنۆمێنتەوە دەتوانن خۆیان بکەن بە خاوەنی تراژیدیاکە و قوربانییان و بە نمایشکردن و کردنی پاشماوەی قوربانییان و هێماکانیان بە پێشانگا، سۆزی خەڵکی بیانی و میوانان ڕابکێشن و بۆ بەرژەوەندیی خۆیان بە کاریان بهێنن.

ب- مۆنۆمێنت بۆ قوبانیيانی زیندوو و کەسوکاریان و نەوەکانیان دەبێتە درێژکردنەوەی ئازاری تراژیدیا و هەمیشە زیندووکردنەوە و کۆتایی پێ نەهێنانی، ئەویش بەوەی هەموو کاتێک ئەو پاشماوانەی لە دوای کارەساتەکە بە جێ ماون، هەمیشە دەخاتە بەر چاو، ئەو چیرۆکانەی ڕوودراوە تاڵەکان دەگێڕێتەوە و بە بەردەوامی دەیخاتە بەر گوێ و هەر هێمایەک ئەو مێژووە بیگێڕێتەوە لە بەر چاو لا ناچێت، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە قوربانییانی زیندوو دەبێت بۆ هەمیشە بە دەم ئازاری ئەو تراژیدیایەوە بتلێنەوە و هەرگیز زامەکانیان ساڕێژ نەبێت.

ت- مۆنۆمێنت بە هۆی ئەوەی دەبێتە پێشانگایەک بۆ نمایشی چیرۆکی تراژیدیاکە و لە ناوخۆ و دەرەوە خەڵک تەنها سەردانی ئەم شوێنە دەکات بۆ تێگەییشتن لەو ڕووداوە ترسناکە و بینینی ئازارەکانی ئەو کارە دڕندانەیە، ئەمەیش وا دەکات ژیانی واقیعی قوربانییانی زیندووی ئەو تراژیدیایە و کەسوکار و نەوەکانیان لە بەر چاو لا بچێت و نەبینرێت، واقیعی ژیانی ناهەمواری

ئەوان دەكرێت بە ژێر خۆڵی فەرامۆشییەوە، كە یەكێك لە هۆكارەكان ئەگەرچی حەقیقییش نەبێت، دروستكردنی مۆنۆمێنتە، چونكە لێرەدا مۆنۆمێنت بوەتە دیوارێک بۆ نەبینینی ژیانی ڕاستەقینەی قوربانییانی زیندووی ئەو تراژیدیایە. ئەو کەسەی ڕوو لەو ناوچانەی ڕووداوەکان دەکات، تەنها بە بینینی مۆنۆمێنت هەستی چەشتنی ئازاری خۆی تێر دەکات.

٨- سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵ سازکردن:

سازدانی سیمینار وبەستنی کۆنفرانس و ئەنجامدانی فێستیڤاڵ لەو کار و چالاکییە دیارانەن کە تایبەت بە پرسی ئەنفال ئەنجام دەدرێن، هەندێکیان بە هەوڵی شەخسی و هەندێکیشیان لە لایەن ڕێکخراو و ناوەندی ئەکادیمی و ڕۆشنبیرییەوە بە ڕێوە دەچن.

سازدانی سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵ لە بارەی ئەنفالەوە ئەگەر لە پشتییەوە ئەم پاڵنەرانە نەوەستابێت، ئەوا کارێکی پێویستە و بردنە پێشی ئەم کەیسە بە بێ ئەم جۆرە چالاکییە فیکری و مەعریفییە ئەستەمە، بەڵام لە زۆرینەی ئەم جۆرە ئەکتانەدا ئەم پاڵنەرانە دەبینین:

أ- وەک چالاکییەکی مرۆڤدۆستی سەیر دەکرێت، نەک مەعریفی، ئەوانەی بەشداریی تێدا دەکەن، ویژدانی خۆیان ئاسوودە دەکەن و پێیان وایە قەرزێکی ئەخلاقییان لە سەر بووە و ئەرکێکی مرۆڤایەتییان ئەنجام داوە، نەک چالاکییەک دەرەنجامی فیکریی لێ بکەوێتەوە.
ب- زۆر جار بەستنی سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵ وەک چالاکییەک بۆ خاوەنەکانی گەڕاوەتەوە و بووەتە ئیمتیازێک بۆیان و ئەکتیڤیی خۆیانیان پێ سەلماندوە و خشتەی کار و چالاکییەکانیان پێ ڕازاوە و دەوڵەمەند کردوە، بێ ئەوەی گوێ بەوە بدەن ئەو سیمینار و کۆنفرانس و فێستیڤاڵانە لەڕووی مەعریفییەوە چی بەرهەم دەهێنێت و چ خزمەتێک بە کەیسی ئەنفال دەکات.

بۆیە کە پاڵنەری ئەو جۆرە چالاکییانە ئەمانە بێت، دەرەنجامەکانی بەم شێوەیەی لای خوارەوەیان لێ دێت:

أ - هەموو ئەو ڕاسپاردە و پێشنیار و دەرەنجامانەی لەو جۆرە چالاکییانەدا لە دایک دەبن، لە هەمان کات و شوێندا دەمرن، واتە هەر بەمردوویی لە دایک دەبن و ناگۆڕێن بۆ دۆخی پراکتیک و بە دواداچوونیان بۆ ناکرێت.

ب – له بەر ئەوەی پاڵپشت و هاندەری ئەم جۆره چالاكییانه كەسانی ناپسپۆڕ و نائەكادیمین و له ئەركی خۆیان به باشی تێ نەگەییشتوون و تەنها وەک چالاكییەک بۆ خۆدەرخستن و بەرژەوەندیی تایبەت و حیزبی و ڕێكخراوەیی ئەنجامی دەدەن، زۆربەی ئەو بابەتانەی لەم نێوەندانەدا پێشكەش دەكرێن و به هەمان زمانی سیاسی و نائەكادیمی و نازانستی و تێكەڵ به لایەنی هەڵچوون و سۆزی شیعری دەخرێنه ڕوو.

ت – كەشی نمایيشيی ئەو جۆره چالاكییانه و ئەتەكیەت و مەراسیمی كەرنەڤاڵی و دیمەنی بەر كامێراكانی ڕاگەیاندن و بەشداریكردن و میوانداریكردنی كەسانێک تێیاندا، كه هیچ بایەخێكی بۆ ئەو كەیسه نییه و هیچ ئاگای لەو تراژیدیایه نەبووه و بۆیشی گرینگ نەبووه، چ دۆخێكی لەو جۆره چالاكییانەدا دروست كردوه، كه بەتەواوی به كەسوكاری ئەنفالكراوان نامۆ بێت و هەست نەكەن لەو شوێنانەدا پرسی ئەوان بووەته بابەتی بەرهەمهێنانی فیكر و چالاكیی ڕۆشنبیری.

ج– ڕیزكردنی ژمارەیەكی زۆر ڕاسپارده و پێشنیار و داواكاری لەو سیمینار و كۆنفرانس و فێستیڤاڵانەدا، جۆرێكه له خۆدزینەوه له چالاكیی ڕاستەقینه و جیدی. ئەوانەی بەردەوام داوا دەكەن، دەیانەوێ خۆیان هیچ نەكەن، خستنەڕووی پێشنیار بۆ كەسانێكی دەرەوەی ئەو چالاكییانه و بۆ دەسەڵاتداران ئەوه دەگەیەنێت، كه ئەو چالاكییه هیچ فیكرێكی بەرهەم نەهێناوه تا بخرێته سەر باری واقیع و بكرێت بەپراكتیک، بۆیەهەر تەنها ڕاسپارده دەنێرن، بێ ئەوەی زۆر جار ئەم ڕاسپارده و داواكارییانه بگاته شوێنی مەبەست[8] .

٩- پرۆگرامی خوێندن:

كارێكی تر كه له سەر ئەنفال كراوه و بەردەوام لایەنی بەرپرس شانازیی پێوه دەكات ئەوەیه، كه بەشێک له مێژووی ئەنفالی له چوارچێوەی نامیلكەیەكی بچووک خستووەته ناو پرۆگرامی خوێندنەوه و خوێندكاری كورد له قۆناغێک له قۆناغەكانی خوێندندا یان له چەند قۆناغێكدا دەیخوێنێت، ئەم كاره له كاتێكدا به كارێكی زانستی و پەسەند دادەنرێت كه لانی كەمی ئەم سێ ئامادەكارییه یان تایبەتمەندییەی هەبێت:

أ– بەو پێیەی كه پرۆگرامی خوێندن كۆڵەكەیەكی سەرەكیی پەروەرده و خوێندنه، پێویسته سەرەتا ئەم كۆڵەكەیه خۆی پتەو و بەهێز بێت، واته پرۆسەی خوێندن خۆی له دۆخێكی تەندروستدا بێت، له پرۆسەی پەروەرده و خوێندندا هەم به ڕاستی پەروەردەیەكی دروست و سەردەمییانەی ساغ

---

[8]- لەم لینكەدا له یەكێك لەو چالاكییانەدا دەیان پێشنیار ڕاسپارده و داواكاری ڕیز كراوه و وەك بەیاننامەی كۆتاییی چالاكییەكەیان پێشكەش به كەناڵەكانی ڕاگەیاندنیان كردوه: http://genocidekurd.com/ku/babati/5699

پێشكەش بكرێت، هەم مەعریفە و فیكر و زانست بەرهەم بهێنرێت، واتە خوێندن وەك تەوەرێكی سەرەكیی ئەم پرۆسەیە ڕۆڵی هەبێت لەم پەروەردە و فێركردنەدا، بەڵام ئەوەی ئێستا دەیبینین دۆخی پەروەردە و خوێندن لە چەقبەستووی و قەیراندایە، بابەتی ئەنفال لە پرۆگرامی خوێندندا هەبێت و نەبێت هەر هەست بە دواكەوتوویی ئەم كایە گرینگەی ژیانی كورد لە هەرێمی كوردستان دەكەین، پرۆگرامی خوێندن لە ئێستادا بوەتە جێگەی بێزاری هەموو جۆرە خوێندكارێك و مامۆستایش لەم پرۆگرمە ڕازی نییە، بۆ هەر توێژەرێك ڕوونە كە سیمای زانستی و سەردەمی بەو جۆرە پرۆگرامانەوە نابینرێت، بۆیە هێنانی مێژووی ئەنفال بۆ ناو ئەو پرۆگرامە هیچ خزمەت بە پرسی ئەنفال ناكات، ئەم مێژوەیش بۆ خوێندكار هەر دەبێتە بابەتێكی بێزاركەر و لەبەركردنی بۆ تاقیكردنەوە و هێنانی نمرە و دواتر لەبیرچوونەوەی.

ب- كردنی مێژووی ئەنفال لە دۆخێكی قەیراناوی پرۆسەی خوێندندا، بۆ داپۆشینی ئەو ستەم و نادادییانەیە كە بەرامبەر پرسی ئەنفال و كەسوكاری ئەنفالكراوان دەكرێت، ئەم نائامادەیییەی فیكر و ئەو دەسەوەستانییەی لە بەرهەمهێنانی مەعریفە لە تراژیدیایەكی گەورەی وەك ئەنفال بە ئامادەكردنی چەند لاپەڕەیەكی كرچوكاڵ لە مێژووی ئەنفال دادەپۆشرێت، كە دەیخەنە پرۆگرامی خوێندنەوە.

ت- لەكاتێكدا مێژووی ئەنفال خۆی بە شێوەیەكی ئەكادیمی و زانستی نەنووسراوەتەوە و كاری لە سەر نەكراوە، بەڵام بەشێكی ئەم مێژووە دەگوێزرێتەوە بۆ پرۆگرامی خوێندن، ئەم بابەتەی پرۆگرامی خوێندن دوو هێندەی بابەتەكانی تر دەبن بە كێشە و بێزاری بۆ ناوەندی خوێندن و لە سەرچاوەكانی فیكر و مەعریفە دوور دەكەوێتەوە.

١٠- ئەكادیمیا:

لە ناو ناوەندە ئەكادیمییەكان و لە زانكۆ و پەیمانگاكانیش بابەتی ئەنفال بە شێوەی جیاجیا دەبینرێت و كاری لە سەر دەكرێت، یان دەكرێتە كارنامەی دەرچوون یان توێژینەوە و ڕاپۆرتی ڕۆژانەی لە سەر ئامادە دەكرێت، ئەمەیش لە كۆلێژ و بەشە جیاجیاكانی زانستە مرۆڤایەتییەكان و پەروەردە و یاسادا تێبینی دەكرێت، لە ڕووی دەروونی و ئابووری و جیۆگرافی و یاسا و سیاسەتی نێودەوڵەتی و مێژوویی و ... هتد توێژینەوەی جۆراوجۆری لە سەر بەرهەم دەهێنرێت، كە وەك گوتمان بەشێكی زۆریان باسی دەرچوونن، بەڵام لە سادەترین تێڕوانیندا دەزانین ئەگەر دۆخی زانكۆ و پەیمانگاكان خۆیان بە جۆرێك بن، دوور بن لە بەرهەمهێنانی فیكر و مەعریفە خۆیان دەرگیری دەیان كێشەی زانستی بن و خوێندن تەنها بۆ بەدەستهێنانی بڕوانامە بێت و

پێوەندیی نێوان مامۆستا و خوێندکار ناتەندروست بێ، ئەی دەبێت لە کارنامەی دەرچوون و توێژینەوە داواکراو و نمرە بۆ تەرخانکراوەکانی خوێندکار چ شتێک بەرهەم بێت و چ فیکرێک گەشە بکات. دۆخێ ناوەندە ئەکادیمییەکان بەو شێوە نییە تا بتوانێت ئەنفال بکاتە چەمکێکی مەعریفی و بیکاتە کەرەستەیەک بۆ بیرکردنەوە و لەوێوە خزمەت بە پرسەکە بکات ئەویش لە بەر چەند هۆیەک:

أ- کارنامەی دەرچوون لە ئێستادا لە زانکۆ و پەیمانگاکان بووەتە شتێکی ڕۆتینی و پەردەیەکە دراوە بە سەر بەتاڵیی ئەو ساڵانەی خوێندکار بەڕێی کردوە و هیچ شتێکی ئەوتۆیش فێر نەبووە، ئەمە جەگە لەوە باسێکی سنووردارە، تێکەڵەیەکیشە لە کۆپیکردن و وەرگرتن و مۆنتاژ و زۆر بەدەگمەن کاری گەڕان و دۆزینەوە و داهێنانی تێدا بە دی دەکرێت، هەرچەند ناوی توێژینەوەیشی لێ نراوە.
ب- کارنامەی دەرچوون پشت بە سەرچاوە دەبەستێت، کە ئەوەیش کارێکی دروست و ئاساییە، بەڵام ئەم پشتبەستنە بە سەرچاوەکان بۆ سوودوەرگرتن لە مەعریفەی ناو ئەو سەرچاوانە نییە، بەڵکو تەنها وەک مادەیەکی بێ گیان چەند دێڕێک لەمیان و چەند دێڕێک لەویان وەردەگرێت و بە خراپی دەدرێنە پاڵ یەک.
ت- زانکۆ و پەیمانگاکان بەو پێیەی ناوەندێکی ئەکادیمین، بۆیە پێیان وایە هەر بە سروشتی خۆیان شوناسی زانستێتییان بۆ بڕواتەوە و هیچ نکوڵی و ئینکارییان لێ ناکرێت، ئەم لە خۆڕابینینەیش لە خۆیان نامۆ دەکات و هەمیشە ئەوەی بەرهەمی دەهێنن لە لایان دەبێتە دوا حەقیقەت.
پ- کاتێک توێژینەوە لە سەر ئەنفال مانادار دەبێت، کە لانی کەم توێژەر ئاستی ڕووناکبیریی بەرز و تێگەییشتنی بۆ ماف و دادوەریی کراوە بێت و لە پێناو سەرخستنی ڕاستیدا تێ بکۆشێت، بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ ناوەندە ئەکادیمییەکان و زانکۆ و پەیمانگاکان پێشکەشی دەکەن، دابەزینی ئاستی ڕووناکبیریی تاک و شکستی تێگەییشتن لەواتای ماف وکەوتنی بەهای ڕاستی دەسەلمێنن؟
ج- ناوەندی ئەکادیمی و زانکۆ و پەیمانگاکان لەبەر ئەوەی،ئەوەی بەرهەمی دەهێنن سروشتێکی عەقڵانییان نییە و زیاتر کۆپی و دووبارەکردنەوە و بەرهەمی نافیکرین، بۆیە توانای گۆڕین و چاکسازییان نییە لە کۆمەڵگا و تەنانەت لە بیرکردنەوەی خۆیشیاندا و کاتێکیش کارنامەی دەرچوون یان توێژینەوە لە سەر ئەنفال دەکەن، ناتوانن خزمەت بە پرسەکە بکەن، ببنە هۆی گەڕاندنەوەی کەمترین ماف بۆ قوربانییان و چاککردنی دۆخی ژیانی کەسوکار و نەوەی ئەنفالکراوان.

ح- ناوەندی ئەكادیمی و زانكۆ و پەیمانگاكان لەبەر ئەوەی بەشێكی زۆریان لە لایەن دەسەڵاتی سیاسییەوە پشتگیری دەكرێن و هەر ئەم دەسەڵاتەیش بە هۆی ئەو گەندەڵییەی لە سیستمی حوكمدا هەیە بە شێكی زۆر لە پلە و پۆستەكانی ناوەندی ئەكادیمی و زانكۆ و پەیمانگاكان دیاری كردوە، بۆیە ئەمانە بە هیچ جۆرێک ناتوانن لەو بێدادییانەی دەسەڵاتی سیاسی دەرهەق بە ئەنفال و كەسوكاری ئەنفالكراوان پێڕەویی دەكات بێنە دەنگ و لانی كەم لە باسی دەرچوون و توێژینەوەكانیاندا بە شێوەیەكی كاریگەر باسی بكەن.

خ- لەبەر ئەوەی ناوەندی ئەكادیمی و زانكۆ و پەیمانگاكان هیچ ڕۆڵێكیان نییە لە كۆمەڵگە و گۆڕینی بەهاكان و كاریگەرییان لە سەر پێوەندییە نادروستەكانی تاک و توانای پێشخستنی خێزان و دامەزراوە كۆمەڵایەتییەكانی تریان نییە، بۆیە كاتێک باسی دەرچوون و توێژینەوەیش لە سەر ئەنفال دەكەن توانای هیچ پێشخستنێكیان لە ژیانی كەسوكاری ئەنفالكراواندا نابێت.

د- ناوەندی ئەكادیمی و زانكۆ و پەیمانگاكانی هەرێمی كوردستان لە سەر ئاستی جیهان و پێوەندیی بە زانكۆكانی دونیاوە بە تایبەت زانكۆكانی ئەوروپا و ئەمریكا و ناوچەكە، شتێكی ئەوتۆیان دیار نییە و ئەم پێوەندییانە زۆر لە نەبوونەوە نزیكە تا پێوەندییەكی توندوتۆڵ لە سەر بناغەی گۆڕینەوەی مەعریفە و ئەگەر پێوەندیی هەبێت زۆر سادەن و كەمن، بۆیە ئەو توێژینەوانەی لە سەر ئەنفال بەرهەمیان دەهێنن، ناتوانن بە جیهانی دەرەوەی بدەن.

بەشی دوەم

ئەنفال و چەند بۆچوون و دەركەوتەیەک :

تراژیدیای ئەنفال لەبەر چەندین هۆكار كە هەموویان زیاتر لە دەوری گەورەیی قەبارەی ڕووداوەكە و زۆریی ژمارەی قوربانییان و جۆری دڕندایەتی و تاوانەكەی دەسووڕێنەوە، بە شێوەیەكی زۆر فراوان و لە سەر ئاستی كۆمەڵایەتی و سیاسی و ئایینی و یاسایی و ... هتد بووەتە بابەتی قسەكردن و گفتوگۆ و كەرەستەی بەرنامە و ڕاپۆرت و هەواڵی مێدیاكان و بۆ شاعیر و نووسەران و هونەرمەندانیش شیعر و چیرۆک و ڕۆمان و وتار و لێكۆڵینەوە و فیلم و گۆرانی و تابلۆ و پەیكەر و بابەتی تری ئەدەبی و هونەری لێ دروست كراوە، سەرەنجام تێ دەگەین كە ئەنفال وەک چەمكێک كە تەعبیر لە ڕووداوێكی تراژیدیی مێژووی كورد بكات لە پانتاییەكی بەریندا بە كار دەهێنرێت، ئەمەیش وا دەكات بەكارهێنەرانی ئەم چەمكە كەسانی جۆراوجۆر بن، خاوەنی فیكر و ئایدیای جیاجیا بن، ئاستی هۆشیارییان وەک یەک نەبێت، بۆیە لەم نێوەدا ئەو بۆچوونانەی سەردەردەهێنن مەرج نییە هەموویان ڕاست بن، یان خزمەت بە كەیسی

ئەنفال و قوربانییان بکەن، هەموو ئەوانەی ئەم چەمکە بە کار دەهێنن مەرج نییە ئاستی هۆشیاری و نیەتی بەکارهێنان و ئەو ئامانجەی بۆی هەوڵ دەدەن تەندروست بێت و ئاکامێکی پۆزەتیڤیی بۆ کەیسەکە لێ بکەوێتەوە، نەک هەر ئەوەندە بگرە هەندێ جار بۆچوونی تەواو ناهیومانستی و دژ بە قوربانییان و پرسەکەیش لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت و دەبێتە بار بە سەر دۆزەکەوە و نیگەرانی و ئازار و مەینەتیی زیاتریش بۆ کەسوکاری قوربانییان و نەوەکانیان و هەموو مرۆڤدۆستێک دەهێنێت و هێندەی تر خەم و تراژیدیاکە قووڵتر دەکاتەوە، ئەم بۆچوونانەیش بە دڵنیاییەوە زۆرن و لێرەدا ئاماژە بۆ چەند دانەیەکیان دەکەین و باسیان لێوە دەکەین:

١- ئەنفال و شانازیکردن:

زۆر جار لە کاتی باسکردنی ڕووداوی ئەنفالدا و کاتێک باس لە ئازار و مەینەتیی کەسوکاری ئەنفالکراوان دەکرێت، هەستی شانازیکردن لای ئەوانە دروست دەبێت کە باسی ئەنفال یان کار بۆ ئەنفال و کەیسەکەی و قوربانییان و کەسوکاریان دەکەن، ئیتر یان شانازی بەوەوە دەکەن کاریان بۆ ئەنفال کردوە و ویژدانی خۆیان ئاسوودە کردوە وخۆیان لە قەرزێکی مرۆڤایەتی پاک کردوەتەوە و ئەرکێکی ئەخلاقییان بە جێ گەیاندوە، یان شانازی بە قوربانییان و ژمارەیانەوە دەکەن و دەیکەنە بابەتی ڕەوایەتی بۆ سیاسەت و بەرنامە و ئەجێندای کارکردنی خۆیان، لەوانەیش مەترسیدارتر دەیکەنە بابەتی شانازییەکی کوێرانە بە ناوچە و ناوچەگەرێتییەوە، بۆ نموونە کاتێک لێکۆڵینەوە لەوە دەکرێت بۆچی شاڵاوی ئەنفال لە ناوچەکانی سنووری گەرمیان بە شێوەیەکی زۆر دڕندانە ڕووی دا وەک لە ناوچەکانی تر، یەکسەر بە لای ئەو بۆچوونەدا دەچن، کە وا خەڵکی ئەو ناوچانە زۆر شۆڕشگێڕ و ئازا و قارەمان بوون، بۆیە سیستمی بەعس بەو شێوە توند و بەزەبرە پرۆسەی ئەنفالی لەو ناوچانە جێبەجێ کرد، یان دەڵێن ئەو ناوچانە نزیک بوون لە ناوچەکانی سەنتەری دەسەڵاتی بەعس.لە سەرچاوەیەکدا هاتوە (ناوچەکانی گەرمیان بەگشتی و ئەو ناوچانەی بەر ئەنفال کەوتن بەتایبەتی، لەوەتەی خەباتی سیاسی و چەکداری لە کوردستاندا سەری هەڵداوە بە یەکەوە لانکەی خەبات و شۆڕشگێری بوون.)[9] یەکێکی تر کاتێک بیرەوەرییەکانی خۆی لە ناو ڕووداوی ئەنفال دەگێڕێتەوە، ئەم بۆچوونە دەردەبڕێت (پرۆسەی تەعریب و تەبعیس و تەهجیر نەیتوانی گەرمیان لێک هەڵبوەشێنێتەوە، گەرمیان قەڵایەکی بەرگری بوو لە بەردەم دوژمندا.)[10] سەرچاوەیەکی تر باس لەوە دەکات (هێزەکانی عێراق لە گەرمیان زۆر بەداخبوون، خەڵکی گەرمیان

---

[9]- جاسم محەمەد محەمەد عەلی، ئەنفالی گەرمیان، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، 2001،ل48.
[10]- عەبدوڵڵا کەریم مەحموود، ڕەشەبای ژەهر و ئەنفال، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، سلێمانی،2002،ل14.

دەورێکی گەورەیان هەبوو لە دەستپێکردنەوەی شۆڕشدا. کەم جێگەی کوردستانی عێراق هەبوو خوێنی پێشمەرگەی گەرمیانی تێدا نەڕژابێت.)[11] ئەگەر ئەم بۆچوونانە دەگمەن و تاکوتەرا دەربکەون و ببیسترێن و لە بیرکردنەوەی کۆ و لە ڕووبەرێکی گەورەی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا بە هێز نەکرێن، ئەوا ئاساییە هەبن و کەسانێک وا بیر بکەنەوە، ئەگەر تەنها کورتبین بن یان تەنها لە دیدگای خۆمانەوە بەهەڵەیان بزانین، دەشێ وەک جۆرێک لێکدانەوە و بۆچوونی تایبەت سەیریان بکەین و ئاسایی بن، بەڵام ئەم بۆچوونانە تەنها هەڵە نین و بەس، بەڵکو مەترسییان لەوەدایە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ خزمەت بە ئایدیۆلۆژیای سیستمی بەعس بکەن، لە کاتێکیشدا خاوەنی ئەم بۆچوونانە هەست بەوە نەکەن و بە هیچ شێوەیەک ئاگاداری ئەو دەرەنجامانە نەبن، کە بە کورتی لەم خاڵانەدا باسیان دەکەین:

أ- لە کاتێکدا ئەنفال وا پێناسە دەکرێت کە سیاسەتی قڕکردن و جینۆسایدکردنی نەتەوەی کورد بوو لە کوردستانی عێراق و لە لایەن سیستمی بەعسەوە بە پێی نەخشە و چەند قۆناغێک جێبەجێ کرا، ئەوا لێکدانەوەی هەڵبژاردنی ناوچەی گەرمیان لە لایەن بەعسەوە بە نزیکی و هاوسنووری لەگەڵ ناوچەکانی ناوەڕاستی عێراق، زیانێکی گەورە لەو شوناسەی ئەنفال دەدا. ئەگەر بە هۆی ئەم نزیکییەیشەوە پێمان وا بێت سیستمی دەسەڵاتداری بەعس خەڵکی ئەم ناوچانەی بە مەترسی دەزانی بۆ سەر خۆی و دەسەڵاتەکەی، ئەمەیش هەر هەڵەیە و بەرەو بۆچوونێکی هەڵەتر پاڵمان پێوە دەنێت، کە پێمان وا بێت، سیستمی بەعس ڕق و ترسی لە دانیشتوانی ئەو ناوچانە هەبوو، چونکە هەموو ئازا و قارەمان و کۆڵنەدەر بوون، ئەمەیش وای کرد ئەنفال بەو سەختییە لەوێ ڕوو بدات .

ڕەنگە ئەم بۆچوونە هیچ زیادەڕەویی تێدا نەبێت کە (ئەنفال لە شکۆمەندترین ساتەکانی بەعسدا ڕوو دەدات، کە بەعس دەست دەداتە ئەنفال، لە دۆخێکی لاواز و شپرزەدا نییە، پایەکانی حوکم لە هەر کات سەقامگیرتر و جێگیرترن، بەعس لەوپەڕی هێز و دەسەڵات و هەیبەتیایەتی.... ئەم مردنەی قوربانییان، مردنی پاڵەوانەکان نییە، بەڵکو مردنی ئەو پیاوانەیە کە ڕووبەڕوو سەیری مردن دەکەن و ناتوانن هیچ بڵێن... بەعس پەراوێزترین و فەرامۆشکراوترین خەڵکی کوردستان ئەنفال دەکات... ئەنفال تەنها شکستێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و سەربازی نییە، بەڵکو سەرەتای سەوزبوونی گومانێکی قووڵە دەرهەق بەو وێنە کلاسیکییەی کوردی جەنگاوەر و کوردی

[11]- نەوشیروان موستەفا ئەمین، خولانەوە لەناو بازنەدا، ل152.

قارەمان.)[12] لەم ڕوانگەیەوە ئەوەی پێی وابێت ڕوودانی ئەنفال و بەو شێوەیە و لەو کات و شوێنەدا و لێکدانەوەی بە جۆرێک لە توندوتیژی دژ بەو خەڵکەی کە جێگەی مەترسین بۆی، لێکدانەوەیەکی ڕاست و لە جێی خۆیدا نییە، چونکە سیستمی بەعس ئەو کەسانە ئەنفال دەکات کە بە هۆی سیاسەتی خۆی و شێواویی سیاسەتی بزوتنەوەی کوردی و ئەخلاقی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتیی کوردی، شوێنگەیەکی پەراوێزی و ژیانێکی فەرامۆشکراویان هەبووە، ئەوەی دەڵێت ئازایەتی و قارەمانی و تێکۆشەریی ئەوان بوونە هۆی ئەوەی ئەنفال بکرێن ڕاست و ورد نییە، چونکە بابەتەکە لێرەدا پێوەندیی بە ئازایەتی و ترسینۆکی و دلێری و بەزیوییەوە نییە، هەروەها دەکرێت ڕاستیش بێت دانیشتوانی ئەو ناوچانە خەڵکانێکی ئازا و کۆڵنەدەر و چاونەترس بن، بەڵام چ ئەم سیفەتانە و چ پێچەوانەکانیان مەرجی ڕوودانی پرۆسەی ئەنفال نین لەو ناوچانە، ڕوودانی ئەنفال پێوەندیی بە دۆخی پەراوێزیی ژیانیانەوە هەیە نەک ئازایەتییان... پێوەندیی بە دابڕاویی ژیانی خەڵکی شار و لادێوە هەیە نەک چاونەترس و ترسینۆکییەوە.

ب- لێکدانەوەی ڕوودانی پرۆسەی ئەنفال لەو ناوچانە بە نزیکییان لە سەنتەری دەسەڵاتی سیستمی بەعس، ئەوەی لە پشتەوەیە، گوایە سیستمی بەعس لە ناوچە دوورەکانی سەنتەری دەسەڵاتییەوە ئەو هێز و توانایەی نەبووە، واتە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئەم جارە خەڵکی ناوچە دوورەکان بە ئازا و نەبەرد دادەنێت بێ ئەوەی باسی بکات و هەستی شانازی بەوە دەردەبڕێت، کە سیستمی بەعس لەو ناوچانە دەسەڵاتی نەبوە، واتە ئەوان بەهێزتر بوون لە سیستمی بەعس، کە ئەمەیش جۆرێکە لە پارادۆکس، لە لایەک دەڵێت ئەو ناوچانەی ئەنفال تێدا ڕووی دا بە هۆی قارەمانیی خەڵکی ناوچەکە بووە، ئەو ناوچانەی کە ئەنفالیشی تێدا ڕووی نەداوە بە هۆی بێ دەسەڵاتیی سیستمی بەعسەوە بوە، واتە دیسان بە هۆی قارەمانیی خەڵکی ئەو ناوچانە بووە، ئەمەیش خۆی بەڵگەیە لە سەر بێ بناغەیی بۆچوونەکە، هەر چەند بۆچوونێکی زۆریش بەر بڵاوە.

ت- ئەوانەی شانازی بەوە دەکەن کە خزمەت بە کەیسی ئەنفال دەکەن، کۆمەک و هاوکاریی ئەنفالکراوانیان کردوە و باس و توێژینەوەیان لە بارەیەوە ئەنجام داوە، یان کردوویانەتە کەرەستەی میدیایی یان لە نووسین و بابەتی ئەدەبی و هونەریدا بە کاریان هێناوە، لە ڕاستیدا ئەم جۆرە شانازیکردنە هەستێکی مشەخۆرییە لە سەر کارەسات و تراژیدیا ئەویش بەوەی هەمیشە لە نەستیاندا ئەو شتە بەهێزە کە حەز و ئارەزوویانە بۆ ڕووداوی لەو جۆرە بۆ ئەوەی بەردەوام بابەتی دروستکردنی هەستی شانازیکردن لایان ئامادە بێت.

---

[12]- بەختیار عەلی، لە ئارەزووی کوشتنەوە بۆ ئارەزووی فەرامۆشی، گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە(7)، 1997، ل163.

پ- ئەوانەی شانازی بەوە دەکەن کە بە ئەنجامدانی کار و چالاکی و دروستکردنی بەرهەمی میدیایی و ئەدەبی و هونەریی لە سەر ئەنفال قەرزی ویژدانی و مرۆڤایەتیی خۆیان دەدەنەوە و هەر دەبێت بە کارێک ئەم ئەرکە لە کۆڵ خۆیان بکەنەوە، لە ڕاستیدا ئەم زۆر لەخۆکردنە زۆر جار زەربەی گەورەی لە تراژیدیاکە داوە، ئەویش بەوەی بە زمانی زۆر سادە و ئاست نزم و بەرهەمی هونەری و ئەدەبی کرچوکاڵ گوزارشتیان لە ئەنفال کردوە و لە بەر دیدی خەڵکی تر ئەم تراژیدیایەیان شێواندوە یان سادە و ئاسایی کردوەتەوە.

ج- ئەوانەی شانازیی بە چالاکیی مەدەنییەوە دەکەن بۆ ئەنفال و بەردەوام لە یادەکان و لە سەر شەقام و شوێنە گشتییەکان و لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە دەنگ بەرز دەکەنەوە وەک ڕاگەیاندنی چالاکیی مەدەنی بۆ کەیسی ئەنفال و شانازییشی پێوە دەکەن و باسی دەکەن، دەیانەوێت بونیادێکی ڕەوشتی بەم تراژیدیایە بدەن، هەرچۆنێک بێت لە چالاکیی سیاسی دووری بخەنەوە، ئەمەیش جارێکی تر دەیکەنە چالاکییەک بۆ خۆیان و ئامادەبوونی خۆیانی پێ دەسەلمێنن، بوونی خۆیان وەک گروپ و ڕێکخراو لە ناچالاکێتی دەپارێزن، ئەمانە لە ڕاستیدا نایانەوێت فریای قوربانییان بکەون، بەڵکو دەیانەوێت بە هۆی ئەو کەیسەوە فریای خۆیان بکەون و خۆیان لە توانەوە و ونبوون ڕزگار بکەن.

ح- کاری چالاکانی مەدەنی و ڕێکخراوەکان بۆ ئەنفال وەک یەکێک لە کارە شانازیبەخشەکانی خۆیان لە لیستی کارەکانیان، کارێکی نمایشییە و زۆرتر کەیسەکە کاڵ دەکەن و لە ویژدان و هەست و خەیاڵی خەڵکیدا ئاسایی دەکەنەوە، چونکە لە چالاکییەکی سیاسییەوە دەیکەنە چالاکییەکی ئەخلاقی و نمایشی دەکەن، دەیانەوێت لە کردەیەکی عەقڵییەوە بەرەو سۆز و عەتف و چالاکیی نەرم و هەستبزوێن بیبەن.

٢- ژیانی شارستانی:

چ بە هۆی سیاسەتی سیستمە فەرمانڕەواکان بێت، یان بە هۆی ئاستی هۆشیاریی تاکەکانی کۆمەڵگاوە، لە کۆمەڵگای کوردیدا بە جۆرێکی جیاواز سەیری ژیانی شارنشینان و لادێنشینان کراوە، هەمیشە خەڵکی شارنشین بە چاوێکی نزمترەوە لە خەڵکی لادێنیشین و شێوازی ژیانیانی ڕوانیوە، زۆر جار بە تایبەت ئەو سەردەمەی ئەنفال تێیدا ڕووی دا، شارنشین بە خوێندەوار و تێگەییشتوو و هۆشیار و لادێنشین بە نەخوێندەوار و تێ نەگەیشتوو و ناهۆشیار سەیر کراوە، زۆر جار لادێنشین خۆیشی ئەم هەستەی بەرانبەر بە خۆی هەبوە و لە دڵدا ئەو هەستە بەهێز

بووە کە خەڵکی شار مرۆڤی پاک و بێگەردن و لادێنشین پیس و خۆڵاوین، ئەو بۆچوونە هەڵەیەی بەرامبەر ئەنفال لەم ژینگە ناتەندروست و نامرۆڤانەیە سەر دەر دەهێنێت، ئەوەیە لە لایەک خەڵکانێک هەن پێیان وایە بە تێکدانی ژیان و خاپوورکردنی گوندەکانی کوردستان لە لایەن دەسەڵاتدارانی سیستمی بەعسەوە، ئەو ژیانە کۆتایی پێ هات کە لە دیدێکی ڕەگەزپەرست و نامرۆڤانەوە نزم و ناشیرین و دواکەوتوو بوو، لە لایەکی تریش خەڵکانێکی تر لە دانیشتوانی شارەکان پێیان وایە بە خاپوورکردنی گوندەکان وهاتنی لادێنشینەکان بۆ ناو شارەکان دۆخی ژیانی ئەوانی تێکداوە و سیمای شارستانیەتی شارەکانی شێواندوە و بێزاری و وەڕزیی بۆ ئەمان دروست دەکەن، ئەم دوو بۆچوونە ئەگەر چی نەگەییشتوونەتە سنووری بۆچوونی ڕەسمی و نەگەیشتوونەتە چوارچێوەی نووسین و لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە پەخش نەبوون، بەڵام لە سنووری کۆمەڵایەتی و لە ئاستی تاکەکانی کۆمەڵگا دەتوانین بە کزییش بێت بیبیستین، ئەم بابەتەیش بۆ قسەکردن و خستە بەر باس گرینگە چونکە، کەسوکاری ئەنفال زۆرتر کۆنتاکت و پێوەندییان لەگەڵ تاکەکانی کۆمەڵگا هەیە، تا بۆچوونە ڕەسمییەکانی ناو کتێب و گۆڤارەکان، زۆرتر لەگەڵ خەڵکدا ڕووبەڕوون تا کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، بۆیە ئەم جۆرە بۆچوونانە با نەگەن بە شێوازێکی ڕەسمی و لە ناوەندەکانی ڕاگەیاندنەوە، نەیانبیستین بەڵام هەر کاریگەریی خراپی خۆیان هەیە.

بۆچوونەکانیش وەک گوتمان بۆچوونی ڕەگەزپەرستانەن، بۆچوونی ڕەگەزپەرستانەیش زوو دەتوانێت شوێنەراری خراپ لە جەستەی ئەوانەدا دروست بکات کە بەرەو ڕوویان دەکرێتەوە، چونکە ڕەگەزپەرستی واتە ڕاسیسم (تیۆرییەکی دژی زانستی و کۆنەپەرستانەیە، کە لە ناو ڕەگەزە جۆربەجۆرەکاندا لە ڕووی ژمارە و دەسەڵاتی فیکرییەوە نابەرابەرییان دەوێت، گوایە سروشت لە سەرەتاوە ئەم ڕەگەزانەی نایەکسان، واتە یەکێک بەرز و یەکێک نزمی دروست کردوە.)[13] ئەم بۆچوونانە کە بەو چاوەوە سەیری ژیانی لادێنشینان و شارنشینان دەکات، جگە لەوەی هیچ بنەمایەکی زانستیی نییە، هاوکات سەرەڕای ئازاری تراژیدیا، کەشی نایەکسانی و نادادپەروەری دروست دەکات و هەستی بچووکی و نزمی لای بەشێکی زۆری مرۆڤەکان دەچێنێت، چونکە:

أ- هەندێ جار ئەگەر بەگاڵتەیشەوە ئەم جۆرە بۆچوونانە سەردەربهێنن، تایبەتمەندییەکی گاڵتە ئەوەیە بۆ چرکەساتێکیش بێت، ئەوەی لە عەقڵ و بیرکردنەوەدا جیدی و بەڕاستی بیری لێ دەکرێتەوە و باوەڕی پێ دەهێنرێت، لەڕێگەی پێکەنین و کەشی گاڵتەئامێزەوە دەردەبڕرێت و خۆی

[13]- بورهان قانع ، زاراوەی نوێ یان فەرهەنگی نوێ، چاپی دوەم ، خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی قانع، سلێمانی، 2003، ل55.

ئاشكرا دەكات، واتە گاڵتە بەشێكی زۆری حەقیقەتی هەڵگرتوە، ڕاسیسمیش زۆر جار لە كەشێكی گاڵتەئامێزانەدا خۆی دەناسێنێت.

ب- دەرخستن و بەهێزی بۆچوونی ڕاسیستانە لە ناو كۆمەڵگادا ئەوە دەسەلمێنێت، بە كردەوە و بە ئاشكرا دیارە، ژیانی ئەوانەی لادێكانیان خاپوور بووە و هاتوونەتە شار و ئەوانەی لە تراژیدیای ئەنفال ڕزگاریان بووە و ئەوانەیش بە هەر جۆرێك بێت قوربانیی شاڵاوی ئەنفال یان نەوەی ئەنفالكراوانن، زۆری جیاوازە لە ژیانی ئەوانەی شاڵاوی ئەنفال نەیگرتوونەتەوە و لەو شوێنانەوە نەهاتوون كە ئەنفال كراون، واتە هێشتا نایەكسانی بە واقیعی لە ژیانی كەسوكاری ئەنفالكراوان و خەڵكانی تر بە دی دەكرێت.

٣- كەمبوونەوەی دانیشتوان :

دیدێكی نامرۆڤانە زۆر جار بە شێوەیەكی نارەسمیش و یان لە چوارچێوەی نوكتە و گاڵتەیشدا لە دوای كارەساتە گەورەكان و جەنگ و كوشتارە بە ژمارە زۆرەكان خۆی دەردەبڕێت، كە ئەویش ئەوەی ئەگەر جەنگ نەهاتایە و ئەو ژمارە زۆرەی مرۆڤی سەرزەمینی ڕاپێچی مەرگ نەكردایە، ئێستا مرۆڤ لەم سەرزەمینە جێگەی نەدەبووەوە، ئەگەر ئەو خەڵكە بمانایە، ئێستا نان و شوێنی ژیان بۆ هەمووان نەدەبوو، یان لانی كەم ئێستا ژیان زۆر قورستر دەبوو. بێ گومان ئەم بۆچوونانە لە سەر ئاستی نارەسمی و لای بەشێك لە تاكەكانی كۆمەڵگا كە ئاستی هۆشیارییان بۆ جەنگ و ژیان و جۆری گوزەران و ئاستی دانیشتوان لە پلەیەكی نزم یان نزیك سفردایە، بەرامبەر تاوانی ئەنفال دەخرێتە بەر گوێ، ئەگەرچی بە شێوازێكی زۆر شەرمنانەیش بێت، بەو پێیەی شاڵاوی ئەنفال مەرگی بە سەر ژمارەیەكی زۆر لە خەڵكی كوردستان سەپاند، ئەم ژمارەیەیش لە خەیاڵ و بیركردنەوەی تەسك و بچووكی هەندێ پێوەست دەكرێت بەوەی ئەگەر بمانایە لەكوێ و چۆن بژیانایە و چییان بخواردایە، لەمەیشەوە بیركردنەوەی كوێر و ناعەقڵانییان بەرەو ئەوەی دەبردن، شوێنی ژیان و بژێوی و خۆشگوزەرانییان دەكەوێتە مەترسییەوە.

ئەم دیدە بێ جگە لە ڕووە نامرۆڤایەتییەكەی و لەگەڵ ئەوەی دیدێكی نارەوشتییە، هاوكات دیدێكی تەواو ناعەقڵانییشە و ئەوانەی بەم جۆرە بیركردنەوە هیچیش لە بارەی ڕێژەی دانیشتوان و جۆری ژیان و گوزەران نازانن تەنانەت بێ ئاگاییشن لەوەی زانستێك هەبێت بە ناوی جیۆگرافیا كە لە نێوان ژینگە و مرۆڤدا پێوەندیی دروست دەكات و هەوڵی جیهانێكی باشتر بۆ مرۆڤ دەدات و لەم پێناوەدا ئەم زانستە كۆمەك لە تیۆرە فیكری و فەلسەفییەكان وەردەگرێت .

ئەم زانستەیش بە هۆی دۆخی ناهەمواری ژیانی مرۆڤ، نادادپەروەری و نایەکسان و زوڵم و چەوساندنەوە و داگیرکردنی وڵاتان و پێشێلکردنی مافی مرۆڤ لە زۆر ناوچەی جیهان، لە زانستێکی بێ لایەن و ئەزموونگەرایییەوە بووە بە زانستێکی ڕادیکاڵ دژ بەو ستەم و نادادیانە. (ئێستا جوگرافیا ئەوەی پیشان داوە کە لە ئاست ئەو ڕووداوانەی جیهان تەماشاکەر نابێت و نییە، بەڵکو لە ژێر کاریگەریی ڕووداوەکان وەک زانستێکی زیندوو و پێشکەوتوو، کار و سیاسەتەکانی زانکۆکان دادەڕێژێت.)[14] هەوڵی سەرخستنی نایەکسانیی نێوان نەتەوەکانی جیهان و گەشەکردنی ڕاستەقینەی مرۆڤ دەدات، ئەم هەوڵ و چالاکییانەیش لە سەر شار و پلاندانان و ڕێژەی دانیشتوان کاریگەریی هەبووە، پلاندانانی شاریش دڵنیایی بۆ مرۆڤ دابین دەکات و هەوڵی پاراستنی دەدات. (بابەتی پلاندانانی شار شارێکی باش و پەسەندە، بۆ ئەوەی بتوانێت پێداویستیی مادی و مەعنەویی دانیشتوانەکەی دابین بکات.)[15] لەم پلانانەیشەوە دەتوانێت ڕووبەڕووبووی زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان ببێتەوە و بەرنامەڕێژیی بکات بۆ گەییشتن بە جۆرێک لە قەبارەی دانیشتوان کە لە ئاست ئەو پێداویستییە مادی و مەعنەوییانەدا بێت کە ئەو شوێنە هەیەتی یان دەتوانێت بەرهەمی بهێنێت، وەک چۆن ئێستا چەند وڵاتێکی جیهان وەک چین و هەندێ لە وڵاتانی باشوورو باشووری خۆرهەڵاتی ئاسیا پلانیان هەیە بۆ کەمبوونەوەی گەورەیی قەبارەی دانیشتووانیان، ئەوەیش لە پێناو ڕووبەڕووبوونەوەی برسێتی و بێ کاری و .... هتد. ئەم قەبارە پەسەندەی دانیشتوانیش (بریتییە لە هاوسەنگیی نێوان ژمارەی دانیشتوان و ئاستی بژێویی و زۆری و کەمیی بێکاریی و سوودوەرگرتنی زیاتر لە دەرامەتی سروشتی و پێکهاتەی هاوسەنگیی دیموگرافی.)[16] ئەم کورتە باسەیش لە زانستی جیۆگرافیا و قەبارەی پەسەندی دانیشوان و بژێوی و دەرامەتی سروشتی بەم شێوەیە بۆ باسەکەی ئێمە لە سەر ئەو بۆچوونە هەڵەیە بوو کە پێی وایە کەمبوونەوەی ڕێژەی دانیشتوان بە هۆی جەنگ و جینۆساید و تراژیدیاکانەوە ژیانێکی مسۆگەرتر و خۆشتر بۆ زیندوان دابین دەکات:

أ- ڕێژەی دانیشتوان بە شێوەیەکی سروشتی و مێژوویی بە سەر سنووری جیۆگرافیادا دابەش بووە، کەموزۆر هەر پارچەیەک لەو دانیشتوانە ڕێژەیەک ئیتر بەشی بکات یان نا، دەرامەتی سروشتی لەو زەوییەی خۆی بەرهەم دەهێنێت، یان لە ڕێگەی دەستی کارەوە پێداویستییەکانی خۆی دابین دەکات.

---

[14]- اليسون بلانت و جين ويلز، دگرانديشى در فلسفه جغرافيا، ترجمه: حسين حاتمى نژاد، انتشارات دانشگاه تهران، 1385، ص14.
[15]- جواد مهديزاده، در جستجوى شهرهاى انسانى تر، فصلنامه جستارهاى شهرسازى، سال هفتم، شماره 24 – 25، 1387، ص6.
[16]- فتحى محمد اوعيانه، جغرافيه السكان، ط5، دار النهضه العربيه للطباع و النشر، بيروت- لبنان، 2000، ص395.

ب- لادان و هەڵئاوسان یان کەمبوونەوەی قەبارەی پەسەندی دانیشتوان کە بتوانرێت لە پێداویستییە مادی و مەعنەوییەکان سوودمەند بێت، بە پلانی زانستی دەکرێت نەک بە جەنگ و جینۆساید، کە ئەو کات پانتاییەکی بەرفراوان لە زەوی لە مرۆڤ خاڵی دەکرێتەوە وەک زەوییە قەدەغەکراوەکانی سەردەمی شالاوی ئەنفال، ڕێژەی دانیشتوانیش لە شارەکاندا کە توانای بە کارهێنانی دەستی کاریشیان کەمترە، بەرز دەبێتەوە.

ت- بەرزی و نزمی ڕێژەی دانیشتوان بە ڕێژەی بەرهەمهێنانی دەرامەتی سروشتی و بەدەستهێنانی پێداویستییەکان دەپێورێت نەک ژمارەیەک لە خەیاڵ و بیرکردنەوەی کەسێکدا کە زۆر بوو ئیتر بکرێتە پێوەری ڕێژەی دانیشتوان.

پ- جەنگ و جینۆساید ڕێژەی دانیشتوان کەم ناکەنەوە، ڕێژەی پەسەندی دانیشتوان کوشتنی بە ژمارە زۆر نییە لە سەر زەوی، بەڵکو ڕێژەی دانیشتوان بە دابەشبوونیەتی لە سەر زەوی، جەنگ و جینۆساید ڕێژەی دانیشتوان ناهاوسەنگ دەکەن، لە شوێنێک زۆر و لە شوێنێک کەم، شوێنێک قەرەباڵغ و شوێنێک خاڵی لە مرۆڤ.

٤- ئەنفال و ناونان:

شالاوی ئەنفال هەر لە ناونانی پرۆسەکەوە بە ئەنفال تا هەموو پێشکەوتنەکان لە کەیسەکەدا ڕووبەڕووی کێشەی ناونان و بۆچوونی دژ و ناکۆک بوەتەوە، هەر لەوەی یەکێک دەڵێت ئەنفال و یەکێک دەڵێت بە ناو ئەنفال و تا ناونانی قوربانییەکان و ڕزگاربوان و وەرگێڕانی جیاجیای چەمکی جینۆساید بۆ کوردی.

ناونان جۆرێک لە بیرکردنەوە و تێگەییشتنی مرۆڤ دەردەخات بۆ بابەتی ناولێنراو، دوا بەدوای ئەمەیش پرۆسەیەکی گرنگ وترسناک دەکەوێتە کار،کە بریتییە لە بیرکردنەوەی کوێرانە وتێگەییشتنی خێرا و یەک دیو بۆ ئەو ناولێنانە .

ئەوانەی لە پرۆسەی ئەنفال ڕزگاریان بوو و نەمردن، ناویان لێ نان پاشماوەکانی ئەنفال، دواتر لە ڕووی دروونییەوە ڕەخنە لەم ناولێنانە گیرا و هەندێ بە هیچ جۆرێ بە کاری ناهێنن، زۆر کەس پرۆسەی ئەنفال بە کارەساتی ئەنفال ناو دەهێنێت، هەندێ ڕەخنە لەمە دەگرن و دەڵێن کارەسات ڕەهەندێکی سروشتیی وەردەگرێت و ڕەهەندی تاوانکاریی تێدا نییە، وەک دەگوترێت کارەساتی لافاو یان بوومەلەرزە...هتد، بۆیە بە گونجاو نازانرێت تاوانی ئەنفال بە کارەسات دابنرێت، بۆ

وشەی جینۆسایدیش چەندین چەمک داتاشراوە وەک (گەلکوژی، کۆمەڵکوژی، کۆکوژی، ڕەشەکوژی) کە هەر یەک لە ڕوانگەی خۆیەوە دانەیەکیان پەسەند دەکات یان ڕەتی دەکاتەوە، هەیشە لە ڕووی ئایینی تەفسیری خۆی بۆ وشەی ئەنفال دەخاتە ڕوو، هەندێکیان لەگەڵ ئەوەدا نیین ئەم تراژدیایە بە ئەنفال ناو بنرێت، هەروەها گفتوگۆ و هەوڵەکان بۆ ناونانی ڕۆژی 14 ی 4 ی هەموو ساڵێک بە ڕۆژی ئەنفال ماوەیەکی زۆریان خایاند.

ناونان پرۆسەیەکە بۆ قووڵبوونەوەی شوناس و ئەم پرۆسەیەش بۆ تاوانی ئەنفال و خوێندنەوەی مێژووەکەی هێندە زەحمەت و پڕ کێشە بێت، کۆمەڵێک دەرەنجامی خراپی دەبێت:

أ- درێژبوونەوەی کێشەی ناونان و ساغ نەبوونەوە و نەبوونی کۆدەنگیی تەواو لە سەر بەکارهێنانی چەمکەکان ئەوە دەگەیەنێت، هێشتا پرۆسەی شوناس لە ئاست ئەم تراژدیایەدا سەر ڕێچکەی خۆی نەکەوتوە.

ب-کە بە تەواوی لە سەر پرۆسەی ناونان ساغ نەبووبێتینەوە، واتە هێشتا لەناسینی سەرەتاییدا ین و نەگەییشتووین بە جیاکردنەوەی ئەو تاوانە لە مانا و چەمکەکانی تری تاوان، کە نەیشگەییشتبین بەو جیاکارییە واتە تا ئێستا پرۆسەی کارکردنی ڕاستەقینە لەگەڵیدا دەستی پێ نەکردوە.

ت- تەفسیرکردنی پێشوەخت و هێنانەوەی لێکدانەوە و شیکردنەوە کۆنەکان بۆ ئەو چەمکانە ئەوە دەگەیەنێت، هێشتا ئێمە دیدگایەکی جیاواز و فراوانمان بۆ ئەو چەمک و وشانە نییە و گەورەییی تراژیدیاکە ئەو چەمکانەمان لەبریی گەورەکردن، لە بەر دیدەدا بچووک دەکاتەوە.

پ- ساغ نەکردنەوەی ناولێنانەکان لە کارکردنماندا لەگەڵ تراژیدیای ئەنفال ئەوە دەگەیەنێت ئێمە هێشتا بە واقیعی ئەم تراژیدیایەمان بە مێژوو نەسپاردوە و هەتا ئێستا بەتەواوی پێی خۆی لە نێو مێژوو جێگیر نەکردوە، واتە هێشتا لە ئاستی قسە و زارەکیدایە و ئەوەی تۆمار کراوە جێی خۆی نەگرتوە و بۆیە وەک ڕووداویش هەمیشە زەمینەی ڕوودانەوە و نوێکردنەوەی لە بارە.

٥- ئەنفال و هاودەردی:

تراژیدیا و ڕووداوە دڵتەزێنەکان هەمیشە هەستی هاودەردی و هاوخەمی و هەڵڕشتنی فرمێسک و شیوەن بە دوای خۆیاندا دەهێنن، ئەنفالیش وەک تراژیدیایەک و پرۆسەیەکی سەربازیی توند و زوڵم و ستەمێکی زۆرە، بووەتە هۆی ئەوەی هەم وەک ئینتیمای نەتەوەیی یان سۆزی

مرۆڤایەتییەوە هەستی هاودەردی لای خەڵکانێکی زۆر دروست بکات و لە ڕێی کاری جیاجیا و لە بۆنە و یادە کۆمەڵایەتی و نیشتمانییەکان و لە چالاکیی جۆراوجۆردا دەری دەبڕن، هەستی هاودەردی و هاوخەمی لە دۆخی وجوودیی مرۆڤ جیا ناکرێتەوە و مرۆڤ لەبەر ئەوەی خاوەنی هەستوسۆزە و لە نەستیدا بەهێزە بۆیە بەردەوام بە هۆی ئەو ڕووداو و دیمەنانەی لە دەوروبەرییەوە هەستیان پی دەکات، هەستی دەجووڵێنن و بە لای خۆیاندا ڕای دەکێشن وسۆزی دەهێننە جۆشوخرۆش و دەبنە هۆی دروستبوونی هەستی هاوخەمی و هاودەردی، ئەم هەستەیش زیاتر عاتیفییە و دوورە لە چالاکیی عەقڵییەوە.

ئەو جۆرە هاوخەمی و هاودەردییەی لە کۆمەڵگای کوردیدا هەستی پێ دەکرێت و بۆ قوربانییانی ئەنفال دەردەبڕرێت، کۆمەڵێک ناتەواوی یان ئاکامی نێگەتیڤیان هەیە، کە لێرەدا بە چەند خاڵێک لێیان دەدوێین :

أ- هەستی هاوخەمی و هاودەردی بۆ تراژیدیای ئەنفال و کەسوکار و قوربانییانی، بنەمایەکی عاتیفیی هەیە، مانەوەی زۆر لە ناو ئەو هەستەدا و بەردەوام گەشاندنەوەی ئەم جۆرە دەربڕینانە ڕاستەوخۆ کار لە چالاکیی عەقڵی و جیدی دەکات و زۆر جاریش بەهێزی و هەمیشە دووبارەبوونەوە ئەم هەستی هاوخەمییە کردەکانی هۆشیاری و بیرکردنەوە سڕ دەکەن، بە شێوەیەک ئەم هەستە هەمیشە خۆی نماییش دەکات کە وەک چالاکییەکی هۆشیاری و جیدییش خۆی دەخاتە ڕوو یان خۆی دەخاتە بریی ئەوان .

ب- سەندنەوەی ژان و مەینەتییەکانی تراژیدیای ئەنفال لە ڕۆح و جەستەی قوربانییان و کەسوکاری ئەنفالکراوان و بەخشینەوەی بە ڕۆح و جەستەی هەموو تاکێکی کۆمەڵگا، تەنها ڕەهەندێکی مرۆڤدۆستی وەرناگرێت، چونکە سڕینەوەی ئاکام و کاریگەرییە تاڵ و نێگەتیڤەکانی ئەم تراژیدیایە لە سەر ژیانی ئەوانەی ڕاستەوخۆ ئەنفال کران و لە ناویدا ژیان و لەگەڵ کاریگەرییەکانی دەژین و لکاندنی هەندێ جار بە زۆر بە ناو و سەرزارەکی بە ژیانی هەموو مرۆڤێکی کورد، جگە لەوەی ناتوانین بیکەینە بەڵگەی هاودەردی و هاوسۆزی، لە هەمان کاتدا زیان بەقورساییی تراژیدیاکە دەگەیەنێ و کەیسەکە لاواز دەکات و سەنگێکی کەم لە سەر دەروون و ویژدانمانی پێ دەدرێت، چونکە ڕاستییەکەی هەموو کوردێک وەک یەک لەو تراژیدیایەدا نەژیاوە و لەگەڵ ئاکامەکانیشی ناژی. ئەوانەی ئەو ڕۆژانەی پرۆسەی ئەنفال ڕووی دا، لە کەسوکاریان دابڕان و خانوو و ماڵەکانیان سووتێنرا هەر وەک ئەوانە زامدار نین کە لەو کاتەدا لە ژیانی ئاساییی خۆیاندا بوون و خەریکی کاری ڕۆژانە و تەنانەت خۆشی و کاتبەسەربردن و سەیران

بوون. کەسوکاری ئەنفالکراوان و ئەوانەی لەو پرۆسە دڕندانەیە ڕزگاریان بوو، بەڵام بە بەر چاوی خۆیانەوە کەسوکار و ئازیزانی خۆیانی بینیوە بە کۆمەڵ و بە شێوەیەکی نامرۆڤانانە و پڕ لە سوکایەتی و بێ ڕێزی بەرامبەر بە مرۆڤ لە پشتی زیلە سەربازییەکان ڕاپێچ کراون و لمی بیابان هەڵیانی لووشیوە و جارێکی تر نەیانبینیونەتەوە، مەحاڵە بڕوا بەوە بهێنین کە هەر بە ئەندازەی ئەوانە خەمناک و پرسەدارن کە تەنها ئەم ڕووداوانە وەک چیرۆک و گێڕانەوە دەبیستن و زۆر جاریش لە گوێگرتن بێزار دەبن و، تاقەتی ئەم باسانەیان نابێت. مەبەستیشم لەم قسانە هەرگیز ئەوە نییە کە بڵێم پێویست ناکات هەموو کوردێک خۆی بە هاوخەم و هاودەرد و هاوسۆزی کەسوکاری ئەنفالکراوەکان و پرسی ئەنفال بزانێت، بەڵکو مەبەست ئەوەیە هەڵەیە دەربڕینی هەستی هاودەردی و هاوخەمی بە تەنهاترین و گەورەترین هەستکردن بە لێپرسراوی بزانرێت، چونکە ئەم جۆرە هاودەردی و هاوخەمییانە، هەڵوێستی لاوازن و جۆرێکن لە خۆدزینەوە لە دانان بەو گوناهە گەورە و هەڵە ترسناکانەی هەموو کوردێکی ئەم کۆمەڵگایە کردی لەوەدا کە خۆی دەستی هەبوو لە ڕەخساندنی زەمینەیەک بۆ ڕوودانی پرۆسەی ئەنفال.

ت- زۆر جار هەستی هاوخەمی و هاودەردی دەڕازێنرێتەوە و بە دەربڕینی جیاجیا هەوڵی جوانکردنی دەدرێت، ئەم جوانکردنەیش سروشتێکی چارەنووسسازانە بە تراژیدیاکە دەدات و وەک واقیعێکی قەبووڵکراو بە مرۆڤی دەدات، کە هیچ دەسەڵاتێکی ڕووبەڕووبوونەوەی نەبێت و لە درێژکردنەوە و نوێبوونەوە و دووبارەبوونەوەی ئەو جۆرە ڕووداوانەیشدا هیچی پێ نەکرێت، ڕازاندنەوەی هەستی هاوخەمی و جوانکردنی هاوسۆزی بۆ قوربانییانی تراژیدیاکان، دیدی مرۆڤ بۆ ڕووداوەکان لە مێژوویەوە دەکەن بە سروشتی، ئەمەیش ئاکامی بچووککردنەوەی عەقڵ و هۆشیاریی لە بەردەم ئەو ڕووداوانەدای لێ دەکەوێتەوە .

پ- زۆر جار ئەو کارانەی کە بۆ ئەنفال دەکرێن و لە شێوەی چالاکیی جیدی دەردەکەون، وەک توێژینەوە و نووسین و کاری هونەری و میدیایی، لە پشتییانەوە هەستی هاودەردی و هاوخەمی هەیە، جیدیبوون لە سەر ئەوەی کە پێویستە ئەو تراژیدیایە بخرێتە ناو دۆخ و بیرکردنەوەی عەقڵانییەوە، ئەم هەستی هاودەردیییەیش لە پشت ئەو کار و چالاکییانە وا دەکات ئەوانەی ئەم کارانە دەکەن خۆیان لێ ببێتە نوێنەری قوربانییان و کەسوکار و نەوەی ئەنفالکراوان، خۆکردن بەنوێنەری ئەوانیش زۆر جار لە سەر حسابی بێ دەنگکردنی ئەوان دەبێت، کە ئەوان لە بریی کەسوکاری ئەنفالکراوان هاتنە قسە، ئیتر قسەکردنی ئەوان دەکەوێتە دواوە و نوێنەر دێتە پێشەوە .

ج- خۆکردن بە نوێنەری قوربانییان بە هۆی هەستی هاودەردییەوە و قسەکردن بە ناوی ئەوانەوە، بۆ ئەوەیە ڕەوایەتیی بدرێت بە هەموو ئەو سیاسەتانەی لەگەڵیدا بەڕێوە دەچێت، بۆ ئەوەیە ئەو

هونەر و ئەدەبەی بە ناوییەوە بەرهەم دێت قەبووڵ بکرێت و گوتاری ڕاگەیاندن و پلانی ڕێکخراوەیی پێ ئاراییش بکرێت و ڕەوایی تەنانەت بە بەدی و ناشیرینییەکانیش بدرێت .

ح- زۆر جار هەستی هاوخەمی و هاودەردی تەنها نمایيشییە، تەنها بۆ ئەوەیە ئەوانی تر ببیبنن، لە ڕاگەیاندنەکانەوە پەخش بکرێت، هەر شتێکیش بۆ نماییش بوو، ئیتر لە لایەنی مەعنەوی و ڕۆحی بەتاڵ دەکرێتەوە و دەکرێت بە کاڵای نماییش و ڕاگەیاندن و کالایش هەمیشە سیفەتی کۆنبوون و وەڕسبوون لێی و پاشان بیرچوونەوە و فڕێدانی هەیە. وەک چۆن زۆر جار زۆر ناوەند و کەس و لایەن و ڕاگەیاند بە دوای ئاوازی هاوخەمی و هاودەردیدا یەکسەر لە ئاوازیکی تر دەخوێنێت و کە کەموزۆر نایەتەوە سەر ئەو هەستە .

٦- ئەنفال و بەیاننامە:

لە ساڵڕۆژ و یادکردنەوەی هەموو بۆنە خۆش و ناخۆشەکاندا، شتێک کە وەک کەلتوور و نەریتی لێ هاتوە، دەرکردنی بەیاننامەیە، بەیاننامە بووەتە مۆدەیەکی سیاسی و ڕووناکبیری و ئیداری، کە بە هۆیەوە جاڕی یادکردنەوەی بۆنە و ڕووداوە خۆش و ناخۆشەکان لێ دەدرێت. شتێکی بەڵگەنەویستە دەرکردنی بەیاننامە بۆ یادکردنەوەی بۆنەکان کارێکی ئاسانە، بە هۆی ئەم ئاسانییەوە لە زۆر ناوەند و ئاستی جیاجیاوە بەیاننامە دێت و پەخش دەکرێت، هەر لە بەرزترین ناوەندی دەسەڵاتەوە بۆ هەموو بەش و لقەکانی، تا دەگاتە سەر بچوکترین ڕێکخراو و گرووپی کۆمەڵگا و تەنانەت هەندێ جاریش تاکەکەسیش دەتوانێت بەیاننامە دەربکات. لە یادی شاڵاوی ئەنفالیشدا ساڵانە بە شەپۆلێک بەیاننامە پێشوازیی لەم یادە دەکرێت و بەیاننامە لە هەموو چالاکییەکی تر زۆرتر لەم ڕۆژەدا دەردەکەوێت.

لێرەدا نموونەی چەند بەیاننامەیەک دەخەینە ڕوو، دواتر بە شێوەیەکی گشتی شیکردنەوەیان بۆ دەکەین :

(کەسوکاری سەربەزی شەهیدان و ئەنفالکراوان...

لە یادی ٢٨ـەمینساڵیادی مەرگەساتی ئەنفالدا، بە ناوی وەزارەتی کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوانی حکومەتی هەرێمی کوردستان سەری ڕێز لە ئاست کەسوکاری سەربەرزی شەهیدان و ئەنفالکراوان دادەنوێنین و درووود بۆ ڕوحی شەهیدانی جینۆساید دەنێرین.

دوای ٢٨ ساڵ لە ئەنجامدانی تاوانی بەدناوی ئەنفال، هێشتا کەسوکاری ئەنفالکراوان لە چاوەڕوانی ڕوفاتی پیرۆزی ئازیزانیاندان، کە لە گۆڕە بەکۆمەڵەکانی باشوور و شوێنە جیاجیاکانی عێراق گۆڕغەریب کراون، بەداخەوە تاکو ئێستا ژمارەیەکی زۆر کەم لە ڕوفاتی پیرۆزیان هێنراونەتەوە خاکی کوردستان، لەکاتێکدا حکومەتی هەرێمی کوردستان و وەزارەتی کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوان لە هەوڵی بەردەوامدایە لەگەڵ لایەنە پێوەندیدارەکان و حکومەتی فیدراڵ کار بۆ هێنانەوە و سۆراخکردنی ئازیزانمان، بەڵام ناکرێ ئێمە ئەو بەربەستانە نادیدە بکرێن کە دێنە بەردەم کارەکانی وەزارەتمان بەتایبەتی قەیرانی دارایی و هەڵوەشاندنەوەی وەزارەتی مافی مرۆڤی عێراقی کە بە پێی یاسای ژمارە ٥ی ساڵی ٢٠٠٦ پرسی پاراستنی و هەڵدانەوەی گۆڕە بەکۆمەڵەکانی لە ئەستۆ بوو.

بەڕێزان...

ئەگەر چی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق کە هەر پاش ڕووخان و دەستگیرکردنی سەرانی بەعس دامەزرا و تاوانبارانی کەیسەکانی کوردانی فەیلی و ڕفاندنی بارزانییەکان و کیمیابارانی هەڵەبجە و تاوانی بەدناوی ئەنفال بەتایبەتیش تاوانباری سەرەکی کە عەلی کیمیاوی بوو بە سزای عادیلانەی خۆی گەیاند، بەڵام هێشتا مافی کەسوکاری شەهیدانی ئەم کەیسانە زۆری ماوە تا هیچ نەبێت کەمێک لە برینەکانیان سارێژ بکات لە پێش هەموویشیانەوە حکومەتی عێراقی فیدراڵ وەکو میراتگری ڕژێمی پێشو داوای لێبوردن لە کەسوکاری شەهیدان و ئەنفالکراوان و زیانلێکەوتوانی گەلەکەمان بکات هەر وەک لە دەستوریشدا هاتوە و قەرەبووی شایستەی زیانلێکەوتوانی ئەو تاوانانە بکاتەوە.

لەکاتێکدا یادی ٢٨ ساڵەی ئەنفالە بەدناوەکان دەکەینەوە، تاقمی تیرۆریستی داعش (بەعس) ئاسا بۆ ماوەی نزیکەی دوو ساڵە پەلاماری خەڵک و خاکی کوردستانیان داوە، بەتایبەتی لە شاڵاوێکی دڕندانەدا بەرامبەر براکانمان لە کوردانی ئێزیدی و پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکانی تر کە سەدان لە منداڵ و پیر و گەنج و ژن بوونەتە قوربانی و سەدان ژن و ئافرەتیش ئەنفال کراوان و مامەڵەی نامرۆڤانەیان بەرامبەر کراوە، ئەمەیش دەیسەلمێنێت کە خەڵکی کوردستان و هەرێمەکەمان هێشتا لەژێر هەڕەشەی داگیرکەران و دوژمنانی گەلەکەمان ڕزگاری نەبوە، بەڵام بە دلێری پێشمەرگە ئازاکانمان و هاوکاریی هاوپەیمانان و دۆستەکان و خوێنی زیاتر لە ١٤٠٠ شەهید مەرامی تیرۆریستان لە گۆڕ نراون.

لیژنەی باڵای بەجینۆساید ناساندن و وەزارەتمان لە هەوڵی بەردەوامدایە بۆ ناساندنی ئەو کەیسە لە دونیای دەرەوەوە.

کەسوکاری سەبەرزی شەهیدان و ئەنفالکراوان...

بە داوای لێبوردنەوە کە وەزارەتمان بە هۆی خراپیی باری داراییی حکومەت کە ڕاستەوخۆ کاریگەریی نەرێنی لەسەر کارەکانمان کردوە، نەتوانراوە وەکو پێویست لە ئاست جێبەجێکردنی ماف و ئیمتیازەکانتان بێت. هەرچەندە لە دوای هەوڵێکی زۆرمان و دوای ڕەزامەندیی بەڕێز سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی وەزیران بڕیار درا کە پاشەکەوت لە منحەی کەسوکاری شەهیدان و ئەنفالکراوان و زیندانییانی سیاسیدا نەکرێت، بەڵام دواکەوتنی دابەشکردنی منحەکانتان کە بۆ خراپیی باری دارایی دەگەڕێتەوە، جۆرێک لە ناڕەزاییی دروست کردوە، ئیمە هەمیشە لە هەوڵدا دەبین بۆ ئەوەی بە باشترین شێواز وەکو پارێزەێکی سەرڕاست بە دوای داواکارییەکانتان بچین، تا منحەکانتان لەلایەن وەزارەتی دارایی دوا نەخرێت.

بەڕێزان...

ئەم ساڵ بۆ بەرز ڕاگرتنی یادی ئەنفال (٤/١٤) پێشنیازمان کردوە، ئەنجومەنی وەزیران دوای ئەوەی ڕەزامەندیی لەسەر دەربڕی و گشتاندنێکی بۆ لایەنە پێوەندیدارەکان کردوە، کە یادەکە بەم شێوەیە بەرز ڕابگیرێت.

وەزارەتەکانی خوێندنی باڵاو تۆژینەوەی زانستی و پەروەردە (٨) خوولەک قسە لە سەر قۆناغەکانی ئەنفال بکەن بۆ خوێندکار و قوتابییانیان، وەکو ئاماژەیەک بۆ هەشت قۆناغی ئەنفال.

وەزارەتی ڕۆشنبیری لە سەرجەم کەناڵەکانی ڕاگەیاندن لە ڕێگای دیدار و بەرنامەی تایبەت قسە لەسەر ئەنفال بکات.

وەزارەتی ناوخۆیش کاتژمێر ٩ی بەیانی بۆ ماوەی یەک دەقیقە هاتوچۆ ڕابگرێت.

وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئایینی لە ڕێگای مزگەوت و کلێساکاندا ئەم یادە بەرز ڕابگرن، بە نزا و پاڕانەوە و وتاری ئایینی.)[17]

لە بەیاننامەیەکی تریشدا هاتوە :

---

[17]- ماڵپەڕی وەزارەتی شەهیدان و کاروباری ئەنفالکراوان: http://moma-krg.org/Default.aspx

(پەیامی سەرۆک بارزانی لە بیستوحەفتەمین ساڵیادی کارەساتی ئەنفال

بە ناوی خودای مەزن و دلۆڤان

لە ساڵیادی بیستوحەفت ساڵەی دەستپێکردنی شاڵاوی ئەنفال لە دژی ڕۆڵەکانی گەلەکەماندا هەزاران سڵاو بۆ گیانی پاکی شەهیدانی ئەنفال و هەموو شەهیدانی کوردستان دەنێرین و سەرەخۆشی لە خانەوادە و کەسوکاری سەربەرزی ئەنفال دەکەین. لە کاتێکدا ئەم یادە دەکەینەوە کە پێشمەرگە قارەمانانە لە سەنگەری بەرگریکردندایە و ئەفسانەی تیرۆریستان و دوژمنانی مرۆڤایەتی شکاند. ئازادیخوازی و پابەندبوونی گەلی کوردستان بە بەها باڵاکانە کە هانی دوژمنانی کورد دەدات وا دڵرەقانە پەلاماری گەلی ستەمدیدەی کوردستان بدەن. ئەمجارەیشیان دوژمنانی گەلی کوردستان بە هەمان نەفەسی دوژمنکارانە و نائینسانیانەی ئەنفالچییەکان هێرشی دڕندانەیان کردە سەر گەلی کوردستان بەڵام خۆڕاگریی گەلی کوردستان و قارەمانێتیی پێشمەرگە ڕێگەی نەدا تیرۆریستان و دوژمنانی کوردستان بە ئامانجە شومەکانیان بگەین.

ئەنفال پەڵەیەکی شەرمەزارییە لەسەر تەوێڵی دوژمنان و جیهان کە لە بەرانبەر ئەم کارەساتەدا بێدەنگیی هەڵبژارد. لەم یادەدا ئەوە دووپات دەکەینەوە کە پێویستە هەوڵەکانی بەجینۆسایدناساندنی ئەنفال لەسەر ئاستی جیهانی بەردەوام بن و بگەنە ئەنجام و هەروەها دەوڵەتی عێراقیش بەرپرسیارە لە قەرەبووکردنەوەی کەسوکاری سەربەرزی ئەنفالکراوان و پێویستە حکومەتی هەرێمی کوردستان بە باشترین شێوە خزمەتی خانەوادەی شەهیدانی ئەنفال بکات و، ڕوفاتی پیرۆزی هەموو شەهیدانی ئەنفالیش بگەڕێنرێتەوە بۆ خاکی نیشتیمان.

لە یادی ئەم کارەساتە دڵتەزێنەدا باشترین وەفا بۆ قوربانی و شەهیدانی ئەنفال پاراستنی یەکڕیزیی گەلەکەمان و دەستگرتنە بە بەرژەوەندییە باڵاکانی وڵاتەکەمان، بۆ ئەوەی بتوانین ئەو قۆناغە سەخت و تەحەدیانەی ڕووبەڕووی گەلەکەمان دەبێتەوە بە سەرکەوتوویی تێ بپەڕێنین.

مەسعوود بارزانی

سەرۆکی هەرێمی کوردستان)[18]

ئەگەر چاوێکی خێرا بەم دوو بەیاننامەیە و چەندان بەیاننامەی تردا بخشێنین، دەبینین کلێشەیەکی گشتی زۆربەیان (ئەگەر نەڵێین هەموویان) کۆ دەکاتەوە، ئەگەرچی زمانی نووسین و ناوەرۆک و

[18]- http://www.wishe.net/dreja.aspx?=hewal&jmare=16076&Jor=1

پەیامەکانیان هەندێ جار وەک جیاواز خۆیان دەردەخەن، بەڵام بە شێوەیەکی گشتیی دەتوانین کلێشە دووبارەبووەوەکانی ئەو بەیاننامانە لەم خاڵانەدا ڕوون بکەینەوە:

أ- بەیاننامە و سەڵاو:

زۆربەی بەیاننامەکان بە سەڵاو دەست پێ دەکەن، یاخود ئەگەر پڕ نەبن لە سەڵاو، ئەوا بێ سەڵاو نیین: سەڵاو لە گیانی پاکی ئەنفالکراوان، لە کەسوکاریان، لە نەوەکانیان، لە تاقانەکانی ئەنفال، لە ڕزگاربوان... هتد.

وەک ڕاستییەکی سەرەتایی، سەڵاوکردن گوزارشتە لەوەی کە بە خۆشی و کراوەیی و ڕۆحێکی ئاشتیخوازانەوە بەر ئەوی تر بکەویت یان پێشوازیی لێ بکەیت، یان دیدار و گفتوگۆی لەگەڵ بسازێنیت، بەڵام ئەو ئەویترەی لەم بەیاننامانەدا سەڵاویان لێ دەکرێت (ئەنفالکراوان، قوربانییان، کەسوکاریان، نەوەکانیان، تاقانەکان... هتد) لە ئاشتی و دڵنیاییدا نیین، هەست ناکەن ئەو نامۆیی و زبرییەی کە لە نێوان دوو کەس/لایەندا هەیە و سەڵاوکردن دەیڕەوێنێتەوە یان دەشێت بیڕەوێنێتەوە، لەم بەیاننامانەدا بۆ ئەمان لای دەبات. کاتێک یەکێک سەڵاومان لێ دەکات، هەر شتێکی بوێت، سەرەتا بە هۆی ئەم سەڵاوەوە دەیەوێت بڵێت، هەر چییەک لە ئارادابێت خێرە و خێری پێوە دەبێت، بەڵام سەڵاوی ناو ئەو بەیاننامانەی یادی ئەنفال، هیچ ئەو هەستە بە سەڵاولێکراوان نابەخشێت، بۆیە سەڵاوی ناو ئەو بەیاننامانە خاڵین لە ڕەهەندی مرۆیی و ڕۆحی و گیانی تۆلێرانس، تەنها وەک نەریت و وشەی بێ ناوەڕۆک لە ڕۆژ و ڕێوڕەسمی یادەکەدا دەنگ دەدەنەوە.

سەڵاوکردن بە ڕێژەیەکی کەمیش بێت، گەر ڕەقی و ناخۆشی، نەرم و خۆش نەکاتەوە، گەر نائارامی هێور نەکاتەوە، دۆخی ترس و نیگەرانی و نائاساییش، بە لای ئاساییش و دڵنیایی و ئاسوودەییدا نەبات، بێ گومان ئەوە پێی ناگوترێت سەڵاو و لە نەریتێکی بێ تام زیاتر هیچی تر نییە، وەک لەو بەیاننامانەی یادی ئەنفالدا بەر گوێمان دەکەوێت، سەڵاوکردن هیچ یەک لەم ڕەهەند و تایبەتمەندییە سەرەکییانەیان هەڵ نەگرتوە.

ب- بەیاننامە و ڕێز:

نواندن و نیشانی نەویکردنی سەری ڕێز بۆ (ئەنفالکراوان، قوربانییان، کەسوکاریان، نەوەکانیان، تاقانەکان... هتد) لە بەیاننامەکانی یادی ئەنفالدا دەبینرێت، هەموو بەیاننامەکانی یادی ئەنفال

کردوویانە بە نەریت و بڕگەیەکی جێگری بەیاننامەکانیان، کە بە ئاشکرا و بە دەنگی بڵند دەڵێن سەری ڕێزیان بۆ دادەنەوێنین، بەڵام ڕێزلێگیراوان بەم دەنگە هەست بەوە ناکەن بەها و مافی مرۆییان هاوتای خاوەنانی بەیاننامەکانە، یان وەک مرۆڤ هەموو بەها و مافێکیان هەیە.

نواندنی ڕێز لەو بەیاننامانەدا لە چەند خاڵێک بە دەر نییە، یان ئەوەتا هۆکارە بۆ کەمکردنەوەی ئەو ڕەخنانەیە کە دەکرێت لە خاوەنانی ئەو بەیاننامانە بگیررێت، لە پای ڕانەپەڕاندنی ئەرکەکانیان لە دۆسیەی ئەنفالدا لە هەموو ڕووەکانەوە، یان ئەوەتا بە چاوێکی بەزەیی لە قوربانییانی ئەنفال دەڕوانرێت، کە ئەمەیش دوورونزیک پێوەندیی نییە بە ڕێزی ڕاستەقینەوە لە مرۆڤ .

ڕێزگرتن لە (ئەنفالکراوان، قوربانییان، کەسوکاریان، نەوەکانیان، تاقانەکان... هتد) بەوە دەبێت قوربانییان کە هەست نەکەن لە پای ئەو تاوانەی دەرهەق بەوان کراوە، ڕێزیان لێ دەگیررێت، بەڵکو دەبێت هەست بکەن وەک مرۆڤ خاوەن بەها و مافن و ڕێزیان لێ دەگیررێت، دیڤید هیومی فەیلەسووفی ئینگلیزی وتەیەکی بەناوبانگی هەیە، کە وەک ئیماندارێک بە خودا، دەڵێت ڕێزگرتنی ڕاستەقینە لە خودا بەوە دەبێت، کاتێ کاری چاکە دەکەین وا خۆمان دەربخەین، وەک ئەوەی خوا هەر نەبێت، لەم ڕوانگەیەوە ڕێزگرتن لە (ئەنفالکراوان، قوربانییان، کەسوکاریان، نەوەکانیان، تاقانەکان... هتد) ئەو کاتە ڕووی ڕاستەقینەی دەردەکەوێت، کاتێک کارێکی باش، یان خزمەتێکیان دەکەیت، هەست نەکەیت کە بۆ ئەوانت کردوە، بەڵکو ئەوە سیفەتی خۆتە و بۆ مرۆڤت کردوە، ڕێزگرتن دوورە لە موجامەلە و باسکردن و نماییشکردن، وەک ئەوەی لەو بەیاننامانە تێبینی دەکرێت، کە ئەوەیش بۆ ئامانجێکی تری دوور لە بەرژەوەندیی بە حیساب ڕێزلێگیراوان بە ڕێوە دەچێت .

هەندێ جار، لایەنی بەرپرس، چ کۆمەڵگا بێت یان فەرمانڕەوایان، دەڵێن وەک مرۆڤی ئاسایی سەیری قوربانییان، کەسوکاری ئەنفالکراوان، نەوەکانیان، تاقانەکان و... هتد، دەکەین و ڕێزیان دەگرین، بەڵام لە ڕاستیدا ئەگەر وایش بێت و ڕاست بکەن، ئەمەیش غەدر و ستەمێکی تێدایە، کە ئەوان ڕاستە مرۆڤن، بەڵام لە ژێر باری قورسی ئەو تاوانەدا کە بە سەریاندا هاتوە، لە دۆخی ئاساییدا نیین و لە زۆربەی لایەنەکانەوە (دەروونی، کۆمەڵایەتی، یاسایی، ئابووری و...هتد) کێشەیان هەیە، ئەوەی دەڵێت وەک مرۆڤی ئاسایی ڕێزیان لێ دەگرم، لە ڕاستیدا دەیەوێت خۆی لە قەرەی ئەو کێشانە نەدا، کە ئەوان بە دەستییانەوە دەناڵێنن .

كاتێ دەسەڵاتداران و كۆمەڵگا بە چاوی مرۆڤی ئاسایی لە قوربانییانی ئەنفال دەڕوانن، لە ڕاستیدا ئەمە هیچ پێوەندیی بە ڕێزەوە نییە، چونكە لەم دۆخەدا، وەک ئەوەی ئێستا دەیبینین مرۆڤبوونیان لە ژێر هەڕەشەدایە، بەرپرسانیش لەم ڕێگەیەوە دەیانەوێت خۆیان لە بەرپرساریێتیی بدزنەوە، ئەو ڕێزگرتنەی لەم بەیاننامانەی یادی ئەنفالدا جەختی لێ دەكرێتەوە، لە پاڵ ڕوە موجامەلەكەی، ئەم شێوەیەی ڕێزگرتنە .

ت- بەیاننامە و ناچالاكێتی:

ئەوەی لەم بەیاننامانەی دەیبیستی ئەوەیە، هەمیشە تاوانەكە دەخرێتە پاڵ كەس یان لایەنی تر، هەمیشە ئەوانی تر بە كەمتەرخەم دەزانرێت، هەمیشە ڕووی بەرپرسیارێتی دەخرێتە سەر لایەكی تر، واتە هەمیشە خۆدزینەوە لە ئەركەكان لە لایەن بەرپرسانەوە لە ئاست پرسی ئەنفالدا بە دی دەكرێت، بەیاننامەكان هەمیشە دوژمنێک دروست دەكەن و هەموو تاوان و بەرپرسیارێتییەكی دەخەنە ئەستۆ و بەم شێوەیە خۆیان لە هەموو ئەرک و بەرپرسیارێتییەک دەدزنەوە، ئەمەیش وا دەكات هەمیشە ئەو بەیاننامانە پڕ بن لە داواكاری، لە بریی ئەوەی خۆیان كەموكوڕییەكان پڕ بكەنەوە، وەڵامی داواكاریی قوربانییانی ئەنفال بدەنەوە، دۆسیەكە بجوڵێنن و كار بۆ قەرەبووكردنەوەی ئەو تراژیدیایە بكەن، كەچی خۆیان دێن و دەچنە شوێنی قوربانییان و داواكارییەكان ڕیز دەكەن، خاڵ لە دوای خاڵ لە بەیاننامەكەیاندا دەیاننووسنەوە، بەڵام پێمان ناڵێن كێ ئەو داواكارییانە جێبەجێ بكات و چۆن جێبەجێیان بكات، هەموو ئەركی خۆیان تەنها بەم بەیاننامانە كۆتایی پێ دەهێنن و بە چالاكی و كاری پەسەند و مرۆڤانە و ئەركی واقیعیی خۆیشیانی دەبینن و هەندێ جاریش بە دەروونی ئاسوودەوە پاڵی لێ دەدەنەوە و خۆیانی پێوە با دەدەن.

پ- بەیاننامە و ئاساییكردنەوەی دروشمی باو:

بەیاننامەكان، كە تەنها موجامەلە و هەمیشە ڕێزێكی ساختە بن و بۆ چالاكیی خاوەنی بەیاننامە بخوێنرێنەوە و هۆكار بن بۆ شانخاڵیكردنەوە لە ئەرک و بەرپرسیارێتییەكان، بۆیە دەبینین بە شێوەیەكی نائاسایی پڕ دەبن لە دروشم، دروشمیش ئەگەر پەیامەكەی نەخرێنە باری واقیعەوە و هەوڵی جێبەجێكردنی نەدرێت، كاریگەریی خراپی بۆ سەر پرسەكە دەبێت، دروشم ئەگەر هەر لە ئاستی بەیاننامە و قسەدا بهێڵرێتەوە و نەگۆڕرێت بۆ سەر كردار، ڕۆحی پەرۆشی و جیدییەت لەو كار و پرسەدا ناهێڵێت و دەبێتە هۆی بێنرخكردن و بێبەهاكردنی ئەو پەیامەی هەڵی گرتوە، بۆیە ئاساییكردنەوەی ئەو دروشمانەی بۆ یادی شاڵاوی ئەنفال بەرز دەكرێنەوە، بە شێوەیەک وازهێنان

لە پەیامەکانیەتی یان وەڕسبوون و گوێ پێ نەدانە لە ناوەڕۆک و بەهای ئەو دروشمانە و بە شێوەیەک لە خەیاڵ و بیرکردنەوە و تێڕوانینیماندا بایەخ و قورسایی بۆ ناهێڵرێتەوە .

ج- بەیاننامە و هەلێک بۆ خۆنماییشکردن:

وەک سەرەتا باسمان کرد، بەیاننامەکان بە هۆی ئاسانی و بوونیان بە هۆکارێک بە چالاکی و شانخاڵیکردنەوە لە بەرپرسیارێتیی و دروشمی قەبە و بێ ناوەرۆک یان ناوەرۆک مردوو، لە لایەن ناوەند و کەناڵی جۆراوجۆرەوە دەردەکرێن و پەخش دەکرێن، لە بەرزترین ئاستی وڵاتەوە بۆ بچوکترین ناوەند و گروپ و تەنانەت تاکەکەسیش توانای بەیاننامەدەرکردنی هەیە، بۆیە ئەم بەیاننامانە بە شێوەیەکی ئاشکرا دەبن بە هۆکارێک بۆ خۆنماییشکردن، بەیاننامەکان لەبریی هۆکارێک بۆ خزمەتکردنی پرسەکە و بەتەنگەوەهاتنی قوربانییان، دەبنە هۆکارێک بۆ ئاراییشتکردنی ئەو لایەن و شوێن و ناوەند و گروپ و کەسانەی بەیاننامەکەیان دەرکردوە، چونکە بەیاننامە تەنها دەکرێتە چالاکیی بۆ ئەوەی بەیاننامەکەی دەرکردەوە، تەنها دەکرێتە هۆکارێک بۆ ڕێزگرتن و هاوسۆزی، ئیتر بە شێوەیەکی ساختەیش بێت بۆ قوربانییان، بۆیە لە دوا دەرەئەنجامدا ئەم بەیاننامانە ڕوویەکی پۆزەتیڤیان بۆ خاوەنی بەیاننامەکە و لە هەمان کات نێگەتیڤییان بۆ پرسەکە و قوربانییان دەبێت .

ح- بەیاننامە و خۆڕێکخستنەوەی سیاسی و ئامانجدار:

دەرکردنی بەیاننامە زۆر جار بۆ مەبەستی سیاسی و ئامانجدارە بۆ ئەو لایەنەی بەیاننامە دەردەکات، واتە یاد و ساڵڕۆژ و بۆنەکان چ خۆش بن یان ناخۆش، دەکرێنە ئامانج بۆ ئەوەی لایەنێک ئامانجە سیاسییەکانی خۆی تێدا بە دەست بهێنێت، کە ئەوەیش زیاتر لە خۆڕێکخستنەوە و چالاکیی حزبی و ئایدیۆلۆژیدا خۆی دەبینێتەوە.

بەیاننامەدەرکردن بۆ زۆر لایەن لە یادی شاڵاوی ئەنفالدا، خزمەتکردن بۆ پرسەکە و قوربانییانی ئەنفال نییە، بەڵکو دەکرێتە مینبەر و هۆکارێک بۆ گەیاندنی پەیامە ئایدیۆلۆژییەکان و خۆڕێکخستنەوەی سیاسی و ئامانجدار و نموونەی ئەم جۆرە بەیاننامانەیشمان زۆر زۆرە کە بەردەوام لە یادەکاندا پەخش دەکرێن.

لەم خاڵانەوە بۆمان دەردەکەوێت، دەرکردنی بەیاننامە، کە ئێستا بۆتە جۆرێک لە کەلتوور و بە شێوەیەکی بەربڵاو لە یادەکاندا دەردەکەوێت و بەتایبەتییش لە یادی ئەنفالدا بە لێشاو دەخوێنرێتەوە و دەبیسترێت، کاریگەریی خراپ و نێگەتیڤی هەبوە و هەیە .

ئەنجام

لەم توێژینەوەیەدا لە پاڵ ڕەخنەگرتن لە شێوازی کارکردن لەگەڵ تراژیدیای ئەنفال و هەڵسەنگاندنی بۆچوون و دەرکەوتەکانی ئەم جۆرە کار و تێڕوانینانە بۆ ئەنفال، ویستوومانە پێشبینیی بەدەستهێنانی ئەم دەرەنجامانە بکەین، یان هەوڵ مان داوە بۆ بەدەستهێنانیان، کە وا لەم خاڵانەدا کورتیان دەکەینەوە :

١- لە بەشی یەکەمدا کە ڕەخنە لە شێوازی کارکردن لەگەڵ ئەنفال دەگرین، دەمانەوێت شێوازەکانی کارکردن لەگەڵ چەمکی ئەنفال بچنەوە خزمەت دۆسیەکە و جیهانبینییەکی قووڵ و فراوانی لەسەر بونیاد بنێین و بە ئاراستەیەکدا بێت، هەم کاریگەرییە نێگەتیڤییەکانی ئەم تراژیدیایە کەم بکاتەوە و هەم بە دونیای دەرەوەی بناسێنێت و ڕێگە لە دووبارەبوونەوەی بە شێوەی جیاجیا لێ بگرێت .

٢- هەندێ بۆچوونی هەڵە لە بیرکردنەوە و خەیاڵی کورددا لە بارەی ئەنفالەوە لە ئارادان، هەندێ بەرکەوتە و ئاکامی نێگەتیڤی لە سەیرکردن و مامەڵەی ئێمە بۆ کەیس و چەمکی ئەنفال سەرهەڵ دەدەن، لە بەشی دووەمدا هەوڵ دەدەین ئەو بۆچوونانە ڕاست بکەینەوە و ئاکامە مەترسیدارەکانیان بخەینە ڕوو، هەوڵمان داوە دیدگایەکی نوێ بۆ شانازیکردن و ژیانی شارستانی و ژمارەی دانیشتوان و ناونان و هاودەردی دروست بکەین، کە هەموویان بچنە خزمەت مرۆڤ و بەرەنگاربوونەوەی ڕەگەزپەرستی و شۆڤێنیزمەوە .

سەرچاوەکان

یەکەم: بە کوردی:

آ- کتێب:

1. بورهان قانع، زاراوەی نوێ یان فەرهەنگی نوێ، چاپی دوەم، خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی قانع، سلێمانی، 2003.

2. جاسم محەمەد محەمەد عەلی، ئەنفالی گەرمیان، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، 2001.

3. یوسف دزەیی، ئەنفال: کارەسات و ئەنجام و ڕەهەندەکانی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر،2001.

4. مارف عومەر گوڵ (د)، جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، چاپی یەکەم، لە چاپکراوەکانی یانەی کوردی میدیا ئەمستەردام-هۆلەندا،1997.

5. مەلا شاخی، ئەنفالی خاڵخاڵان، چاپی یەکەم، چاپخانەی داناز، سلێمانی، 2001.

6. نەوشیروان موستەفا ئەمین،خولانەوە لەناو بازنەدا، چاپی دوەم، چاپخانەی خاک، سلێمانی،1999.

7. عەبدوڵڵا کەریم مەحموود، ڕەشەبای ژەهر و ئەنفال، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری، سلێمانی، 2002.

ب- گۆڤار:

١. گۆڤاری کەرکوک، ژمارە (5)، ساڵی 2000.

٢. گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (55)، ساڵی 2002.

٣. گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە(7)، ساڵی 1997.

دووەم:بە عەرەبی:

١. فتحی محمد اوعیانه، جغرافیه السکان، ط5، دار النهضه العربیه للطباع و النشر، بیروت-لبنان، 2000.

سێیەم: بە فارسی:

1. الیسون بلانت و جین ویلز، دگراندیشی در فلسفه جغرافیا، ترجمه: حسین حاتمی نژاد، انتشارات دانشگاه تهران، 1385.

2. جواد مهدیزاده، در جستجوی شهرهای انسانی تر، فصلنامه جستارهای شهرسازی، سال هفتم، شماره 24 – 25، 1387.

چوارەم:پێگەی ئەلكترۆنی:

1- http://www.emrro.com/enfalkirdinewey.htm

2-http://genocidekurd.com/ku/babati/5699

3-http://moma-krg.org/Default.aspx

4-http://www.wishe.net/dreja.aspx?=hewal&jmare=16076&Jor=1

ملخص البحث

البحث بعنوان (نحن والانفال – توجيه النقد لاستعمال مفهوم وملف الانفال من اجل ابادة الشعب الكردي) وهو دراسة نقدية حول نظرة الكرد للانفال، وكيف اصبح ملفا تراجيديا تاريخيا، ومحاولة لتحليل كيفية استعمال الانفال كمفهوم وقضية من قبل الكرد لاغراض وجوانب مختلفة.

في دراستنا النقدية نحاول ان نبين الجوانب السلبية المتعلقة بالانفال وكيفية مواجهة ثقافة ابادة الشعب الكردي، واقتضت الضرورة ان يكون البحث في اثنين مباحث:

المبحث الاول: عنوانه " العمل مع الانفال " يحاول المبحث ان يحلل نقديا استعمال مفهوم قضية الانفال من خلال:الذكرى و الوثائق، الارشيف ، العدد والشرعية و المتهمون، المنومين، السمنارات و المؤتمرات و المهرجانات، ، المناهج التعليم او الدروس والأكاديميا.

المبحث الثاني: عنوانه "الانفال وبعض ارا و خاطئة" والذي يكشف الارا و الخاطئة حول حملات الانفال في ضوء: الانفال و الافتخار، الحياة الحضارية، تقليل نسبة السكان، الانفال والتسمية، الانفال والاعارة، الانفال والبلاغ. وفي الخاتمة نجمل فيها اهم النتائج التي توصل اليها البحث، ثم الحقنا تلك بقائمة المصادر والمراجع.

Abstract

This study، entitled "We and Anfal: Critiquing the Misuse of Some Concepts and Dossiers of Anfal for the Sake of Confronting the Genocide Culture of the Kurdish People"، is a critiquing study about our trials and views as Kurds towards Anfal as a tragedy in our history. It is also an attempt to analyze the variety of uses of Anfal as a concept and a dossier by the Kurdish people themselves from different levels and for different aims. In addition، in an analytical reading، we try to discuss the negative relationships of ourselves and Anfal; that is for the sake of confronting the genocide culture of the Kurdish people.

The paper encompasses Two chapters:

Chapter One: It is entitled "Working with Anfal". Here، we try to critically analyze the use of concepts and dossiers of Anfal. It includes evidences، archives، number، legitimacy، enemy، criminal، seminars، conferences and festivals, monoment, academe.

Chapter Two: It is entitled "Anfal and Some Misconceptions". It discloses the negative consequences of the misconceptions of Anfal campaign in our thought and memories. It encompasses Anfal and proud، civilized life، population reduction، Anfal and naming the newborns، co-miseries, and announcements. And finally، the aims of the paper are indicated side by side with the list of references.